

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

Студентки 2 курсу, 5м групи,
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

Кириченко
Анастасії
Вячеславівни

_____

(підпис студента)

Науковий керівник
доктор історичних наук,
професор

Ніколаєць
Катерина
Миколаївна

_____

(підпис керівника)

Гарант освітньої програми
доктор наук з державного
управління,
професор

Орлова
Наталія
Сергіївна

_____

(підпис гаранта)

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО – ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	6
1.1. Стан дослідження реформування системи пенсійного забезпечення.....	6
1.2. Етапи та детермінанти реформування системи пенсійного забезпечення.....	12
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	21
2.1. Правове забезпечення регулювання системи пенсійного забезпечення.....	21
2.2. Державні та недержавні фонди як суб'єкти соціального забезпечення.....	30
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	42
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Поступове старіння населення України поруч із загостренням економічної ситуації у державі унаслідок агресивних дій Російської Федерації обумовили необхідність модернізації системи пенсійного забезпечення України. Головною причиною реформування системи пенсійного забезпечення, безперечно, виступає демографічний чинник, а анексія Росією Криму та початок російсько-української війни на Донбасі лише суттєво прискорив цей процес. Втрата близько 20 % промислового потенціалу України через агресію Росії сприяли прискоренню відмови від солідарної системи пенсійного забезпечення та переходу до накопичувальної системи. Однак цей процес виявився досить болючим для соціально вразливих верств населення і став додатковим засобом розхитування ситуації в Україні. У такій ситуації виваженість утілення в життя пенсійної реформи стала одним із засобів забезпечення державної безпеки.

Зростаюча кількість пенсіонерів поставила на порядок денний і проблему використання їхнього трудового потенціалу. Тим більше, що значна частина працездатного населення України віддала перевагу зовнішній трудовій міграції. Зростаючі темпи зовнішньої трудової міграції стали додатковим чинником перегляду програм перепідготовки кваліфікованих працівників в умовах загострення проблеми нестачі трудових ресурсів у ряді галузей промисловості і сільського господарства. Тому аналіз здійснення пенсійної реформи важливий і з точки зору визначення її ефективності у сфері збереження трудового потенціалу України.

Реформування системи пенсійного забезпечення також залишається одним із засобів перевірки ефективності роботи державного апарату управління. Від його працівників великою мірою залежить взаємодія владних структур та осіб пенсійного віку.

Пенсійна реформа також може виступити важливим чинником «детінізації» економіки, коли від розмірів ЄСВ буде залежати розмір майбутнього пенсійного

забезпечення громадян. У разі ефективного використання потенціалу реформування системи пенсійного забезпечення можна досягти різкого скорочення масштабів «тіньової» економіки, яка негативно позначається на розвитку української економіки в цілому.

Проблеми реформування системи пенсійного забезпечення, визначення основних напрямів його здійснення знаходять своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних вчених економістів, а саме: К.Андреевої, Н.Борисенка, О.Вишневської, Є.Павлюка, Т.Ставерської, Т.Шелестак, О.Шелест, П.Третяка, М.Кравченко, Е.Карпунина, Б.Надточія, С.Парамоновой, Ю.Чистобаєвой та інших.

Водночас ряд питань, пов'язаних із аналізом нормативно-правового регулювання процесу реформування системи пенсійного забезпечення, потребує додаткових наукових пошуків. Важливою є також оцінка ефективності роботи держапарату у цьому контексті та вплив пенсійної реформи на розвиток економіки України, зокрема з точки зору можливості утілення в життя інноваційних проектів.

Метою дипломної роботи є визначення ефективності заходів держави у сфері реформування системи пенсійного забезпечення.

Досягнення поставленої мети вимагає виконання таких *завдань*:

- визначити стан дослідження реформування системи пенсійного забезпечення;
- охарактеризувати детермінанти реформування системи пенсійного забезпечення;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення регулювання системи пенсійного забезпечення;
- сформулювати рекомендації щодо вдосконалення реформування системи пенсійного забезпечення.

Об'єктом дослідження є соціально-правові відносини, які виникають у процесі реформування системи пенсійного забезпечення та розвиток економічної діяльності, обумовлений модернізацією системи нарахування пенсій.

Предметом дослідження є процес реформування системи пенсійного забезпечення України у контексті поглиблення євроінтеграційних процесів.

Інформаційну базу дослідження становлять: законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Міністерства фінансів України; статистичні дані Пенсійного фонду, статистичні дані державного статистичного управління; періодичні видання; монографічні дослідження та наукові публікації з питань пенсійного забезпечення.

Методи дослідження. В процесі дослідження використовувалися наступні загальні методи: логічне узагальнення (при узагальненні та розвитку категоріального апарату); системно-структурний аналіз (при обґрунтуванні базових положень пенсійного забезпечення); порівняльний аналіз тощо.

Структура роботи. Структуру дипломної роботи визначили мета та завдання дослідження. Робота об'ємом 76 сторінок, складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи магістра становить 60 сторінок друкованого тексту, включає 1 таблицю, 4 рисунки, 1 схему, 2 діаграми, 7 додатків.

Основні положення випускної кваліфікаційної роботи відображені у статті: Кириченко А. «Реформування системи пенсійного забезпечення» / А. Кириченко // Управління та адміністрування: зб. наук. ст. студ. У 66 заоч. форми навч. / відп. ред. Н.Л. Новікова – Ч. 1. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – с. 230-236

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО–ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Стан дослідження реформування системи пенсійного забезпечення

Висвітлення різноманітних аспектів розвитку та реформування системи пенсійного забезпечення перебуває у зв'язку із економічним розвитком держави. Тематика досліджень, як правило, обумовлена важливістю аналізу тих чи інших аспектів проблеми і пов'язана із конкретними проблемами регулювання соціально-правових відносин. Крім того, у сферу інтересів науковців досить часто потрапляє дослід зарубіжних країн у сфері реформування системи пенсійного забезпечення. Застосування зарубіжного досвіду формування пенсійних систем в Україні надасть можливість краще зрозуміти сутність і мету здійснюваних перетворень; побачити проблеми, які ще не були порушені і проявляються у майбутньому, впливаючи на хід еволюції пенсійної системи [63. с. 162].

Як уважає Дідковська Т.О., на шляху розбудови демократичного суспільства в Україні основним завданням є трансформація управління життям суспільства на основі становлення ринкових відносин, затвердження принципів правової, соціально орієнтованої держави, що визнає людину, її права і свободи найвищою соціальною цінністю. Разом із тим, як свідчить практика, реформування більшості сторін суспільного життя супроводжується значними суперечностями, часто опиняючись у кризових ситуаціях. Особливо гостро суперечності перехідного періоду простежуються в соціальній сфері, зокрема в системі пенсійного забезпечення як основи матеріального стану непрацюючих громадян. Це пояснюється передусім наявною реформою системи пенсійного забезпечення, а також особливостями організаційних заходів, які дають змогу поетапно, з урахуванням специфіки бюджетного наповнення досягти відповідного рівня пенсійного забезпечення [25].

Чугунов І.Я. та Насібова О.В. зазначають: «... система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення зародилась досить давно. Еволюція суспільного розвитку та фінансових відносин привели до виокремлення пенсійного захисту населення у вагомий фінансовий складовий, що стало одним із дієвих інструментів стимулювання людського капіталу та вагомим економічним чинником, який містить інвестиційну складову зростання» [62].

Одна з найперших концепцій пенсійного забезпечення була сформульована О. Бісмарком, який систему пенсійного забезпечення розглядав як систему матеріального захисту робітників та членів їх сімей по старості та у випадку інвалідності, за якої розмір допомоги, що надається, повинен узгоджуватися з тривалістю виплати внесків до пенсійного фонду [13]. Згідно концепції У. Беверіджа, система пенсійного забезпечення – це система матеріального захисту громадян, у якій всім особам при досягненні певного віку забезпечується мінімальна матеріальна допомога (мінімальна пенсія), що фінансується з податкових надходжень держави [69]. Наприклад, відомий економіст А. К. Соловйов вважає, що сучасна система пенсійного забезпечення є «сукупністю правових, організаційно-управлінських і фінансово-економічних відносин, з одного боку, між найнятими робітниками і підприємцями (а також іншими категоріями громадян, діяльність яких направлена на отримання доходу, матеріальної вигоди), з іншого боку, між працедавцями і державою, довгострокових державних зобов'язань, що встановлюються при виконанні зобов'язань по пенсійному забезпеченню (страхуванню)». Автор вважає, що економічною основою сучасної пенсійної системи є обов'язкове пенсійне страхування, що включає страхування через старість, інвалідність, втрату годувальника. Він підкреслює, що: «на економічну стабільність і соціальну ефективність пенсійної системи впливають як довгострокові демографічні процеси і середньострокові макроекономічні тенденції, так і короткострокові суб'єктивні політичні рішення. Все це, у свою чергу, об'єктивно вимагає безперервної (перманентної) зміни базових принципів і конкретних умов,

порядку правових, економічних і організаційних взаємин між страхувальниками – державним страховиком – застрахованими громадянами» [56, с. 10-11].

О.Є.Буряченко зазначає, що пенсійне забезпечення – це процес матеріальної підтримки індивіда, безпосередньо пов'язаний з його трудовою діяльністю, терміни та умови якого залежать від розміру заробітної плати, стажу роботи, умов праці та ін. Крім того, слід враховувати, що пенсійне забезпечення ґрунтується на економічних інтересах різних поколінь з різними рівнями доходів і рівнями розвитку [17, с. 92].

У табл. 1.1, розглянемо інші трактування поняття «пенсійне забезпечення» дослідниками.

Таблиця 1.1

Трактування дослідниками поняття «пенсійне забезпечення» [17, с. 92]

Автор	Визначення
І. Беринцева	Система соціально-політичних та економічних відносин у межах проведеної державою соціальної політики, що забезпечує соціальний захист громадян, які не мають можливості продовжувати свою трудову діяльність
Б. Умурзаєв	Сукупність економічних відносин з приводу виробництва і розподілу в грошовій формі частини новоствореного продукту, необхідного для задоволення потреб непрацездатних категорій суспільства
С. Єрошенков	Грошова форма матеріального забезпечення для людей, які стають непрацездатними з різних причин

З усіх розглянутих визначень поняття «пенсійне забезпечення» впливає висновок, що пенсійне забезпечення – це державна система правових, організаційно-адміністративних та економічних заходів щодо захисту громадян унаслідок настання старості, інвалідності або втрати годувальника..

Стосовно ж сутності пенсійного забезпечення, то необхідно визнати, що більшість авторів розділяють думку про те, що організаційно пенсійне забезпечення є частиною соціального забезпечення, а те, в свою чергу, є

складовою системи соціального захисту населення, а по суті воно є матеріальним забезпеченням людей, котрі в силу об'єктивних причин не можуть мати доходу для життя.

Засоби пенсійного забезпечення формуються за рахунок спеціальних позабюджетних фондів, метою яких є організація збирання коштів та фінансування виплат пенсій. Якщо ці фонди мають достатньо фінансових можливостей для забезпечення стабільного фінансування пенсійних виплат, то йдеться про внутрішнє фінансове забезпечення пенсійного фонду. Якщо для фінансування пенсійних виплат залучаються додаткові джерела, то можна говорити про змішане фінансове забезпечення.

З приводу ефективності функціонування пенсійної системи України в умовах її реформування вітчизняні вчені мають неоднозначне ставлення. Так, Лібанова Е.М. зазначає: «Система пенсійного забезпечення залишається соціально несправедливою – як за професійною, так і за гендерною ознакою. В Україні традиційно зарплата працівників бюджетної сфери не перевищує 70% від зарплати працівників промисловості. В результаті пенсії колишніх вчителів, лікарів, працівників культури зі стажем більше 40 років ледь перевищують мінімальні. У той же час деякі пенсіонери – і не завжди ті, у кого є виняткові заслуги перед Україною, – отримують пенсії у кілька тисяч гривень. Дуже низькими залишаються пенсії у жінок» [36, с.7]. Якщо говорити про інші проблеми пенсійного забезпечення, то на думку Кукурудз О.М.: «В існуючому пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою і, по суті, має адміністративно-розподільчий характер та не забезпечує залежності розміру пенсій від розміру сплачених внесків. Також не забезпечується взаємозв'язок між трудовою діяльністю працівника і розміром його пенсії, відсутня зацікавленість працівника у формуванні пенсійного бюджету» [35].

Якщо ще у 2000 р. витрати на пенсійне забезпечення в Україні приблизно відповідали середньому рівню по інших країнах, то в перспективі до 2050 р. за умови відсутності ефективної пенсійної реформи ми станемо одноосібним «лідером» з цього показника. Проблема наявності тіньової економіки є

надзвичайно актуальною для української економіки, адже через ухилення від сплати податків з'являється надвисокий дефіцит коштів у державному бюджеті, що призводить до урізання соціальних програм, зменшення видатків на потреби суспільства. Відповідно до розрахунків Міністерства економічного розвитку та торгівлі України обсяг тіньової економіки в Україні впродовж останніх трьох років коливається в межах від 34% до 43% ВВП [58]. За таких умов економічного розвитку регулювання економіки втрачає дієвість, що впливає на результативність реалізації реформ.

Ще одним важливим фактором, який впливає на стан пенсійної системи, є значна «тінізація» виплат працівникам, коли роботодавці приховують заробітну плату від оподаткування, тим самим не сплачуючи внески і на соціальне страхування. Працівникам через високий рівень безробіття в країні, низький рівень заробітних плат вигідніше отримувати вищу заробітну плату нелегально. Саме в Україні народилося поняття «сірі конверти», коли частина (мінімальний розмір) заробітної плати видається офіційно, а інша частина – в конверті, що є прямою загрозою фінансовій безпеці ПФУ та держави загалом. Так, згідно з даними Міністерства соціальної політики України, у 2016 р. майже 40% застрахованих осіб сплачували пенсійні внески з мінімальної заробітної плати [30].

Однією з ключових проблем України є трудова міграція. Згідно з результатами загальнонаціонального соціологічного моніторингу, що забезпечується Інститутом соціології національної академії наук України, в межах проекту «Україна на порозі XXI століття», досвіду тимчасової трудової міграції за кордон набули члени 16,4% українських сімей. На основі досліджень, здійснених центрами зайнятості низки областей за дорученням Міністерства праці та соціальної політики України, було зроблено висновок, що загальні обсяги трудової міграції з України сягають близько 3–3,5 млн. осіб. Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), кількість українських трудових мігрантів становить майже 4,8 млн. осіб [22]. Якщо врахувати, що, згідно з різними оцінками, трудовими мігрантами є від 4 до 7

млн. громадян України, то можна сказати, що це складає від 8,6% до 15,1% відповідно від численності всього населення, або від 19,5% до 34,1% економічно активного населення працездатного віку. Тобто можна говорити про міграцію з України третини активного населення працездатного віку [20].

Одним з найактуальніших питань, пов'язаних з реалізацією пенсійної реформи, є питання її інформаційного забезпечення. Згідно з результатами досліджень Агентства фінансових ініціатив (2007 р.) та Агенства США з міжнародного розвитку (USAID), у межах проектів «Розвиток ринків капіталу» та «Розвиток фінансового сектору» (2010 р.) пенсійну реформу загалом підтримують лише 26% респондентів, тоді як не підтримують 69% [14]; більшість опитаних ознайомена з нею лише в загальних рисах та не має уявлення про деталі функціонування недержавного пенсійного забезпечення. Дослідження також продемонструвало високий рівень недовіри до вітчизняних фінансових інститутів і фінансової системи країни загалом. Отже, однією з найважливіших умов успіху пенсійної реформи стає роз'яснювальна робота. Люди повинні зрозуміти пропоновані зміни, визнати їх необхідність і адаптуватися до них [50].

Аналіз стану дослідження роблеми дозволяє стверджувати, що увага науковців була переважно прикута до визначення причин та характеру появи системи пенсійного забезпечення та визначення її ролі у формуванні та збереженні трудового потенціалу. Крім того, деякі автори спробували проаналізувати розвиток пенсійного забезпечення у контексті вирішення економічних та правових проблем, пов'язаних із розвитком суспільства. Дослідження процесу модернізації системи пенсійного забезпечення обумовлене необхідністю його адаптації до поступового старіння населення багатьох провідних країн світу. Науковці визначили обставини, що обумовлюють необхідність переходу від солідарної до накопичувальної системи пенсійного забезпечення, а також окреслили коло проблем, з якими стикаються органи державного управління під час забезпечення такого переходу.

1.2 Етапи та детермінанти реформування системи пенсійного забезпечення

В умовах реформування системи пенсійного забезпечення виникає необхідність розвивати та удосконалювати категоріальний апарат, який використовується при визначенні загальноприйнятих понять у пенсійному законодавстві. Однією з центральних категорій є термін «пенсія» навколо якого тривають дискусії щодо характерних ознак, які повинні бути відображені в ньому, а також, у зв'язку з диференціацією пенсійного забезпечення за категоріями працівників варто виділяти видові поняття пенсії.

Поняття «пенсія», «пенсійне забезпечення», «пенсійні виплати» використовуються вже досить давно як у вітчизняній, так і в іноземній теорії та практиці, але аналіз наведених в економічній і юридичній літературі визначень свідчить про відсутність єдності у поглядах щодо трактувань термінів [63, с. 9].

В довідниковій літературі «пенсія» (лат. pensio – платні внесок, pendo - плачу) визначається як гарантована щомісячна грошова виплата, що надається громадянам після досягнення певного віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, а також за вислугу років в окремих сферах трудової діяльності [57, с. 527]; грошове забезпечення, що видається громадянам щомісячно, у встановлених законом випадках (у разі старості, інвалідності та ін.), а також гроші, одержувані в рахунок такого забезпечення [18, с. 898]. Сутність поняття «пенсійна система», незважаючи на тривалість його використання, у вітчизняній науковій літературі трактується неоднозначно. Часто науковці розглядають це поняття як усталене і таке, що не потребує наукового опрацювання та деталізації його змістових характеристик, з чим не можна погодитися. В досліджуваних джерелах практично відсутнє його визначення.

В. Даценко [23] також стверджує, що «пенсія – це постійні грошові виплати, які отримують особи при досягненні відповідного віку, настанні інвалідності, у випадку втрати годувальника, за вислугу років і особливі заслуги перед державою, що призначаються за умов сплати страхових внесків при здійсненні трудової діяльності протягом певного періоду».

Види державних пенсій: трудові пенсії: за віком; по інвалідності; в разі втрати годувальника; за вислугу років. [10].

Пенсійна система інтегрує в собі певні підсистеми. М.Б.Ріппа вказував, що ця система є складним комплексом інститутів, відносин та механізмів, за допомогою яких здійснюється формування пенсійних фондів і створюються умови для пенсійного забезпечення непрацездатного населення [51].

За своєю структурою та змістом, пенсійна система являє собою складний комплекс інститутів, відносин та механізмів, за допомогою яких формуються пенсійні фонди та створюються відповідні умови для пенсійного забезпечення непрацездатного населення. В більшості країнах вона включає кілька елементів: державну пенсійну систему, обов'язкову накопичувальну систему, професійні пенсійні та додаткові накопичувальні програми [21, с. 307].

Пенсійне забезпечення виконує дві основні функції, які характеризують його загальні риси: розподільну та відтворювальну. У процесі реалізації цих функцій необхідно погоджувати економічні інтереси працездатних членів суспільства, які створюють матеріальні блага, і непрацездатних. Крім цього, пенсійне забезпечення реалізує свої внутрішні, специфічні функції. До них належать: розрахунок тривалості трудового стажу працівника; облік і розподіл накопичувальних пенсійних внесків; оформлення виплати пенсій; зберігання та доставка грошових коштів тощо.

Виходячи з такого трактування функції пенсійного забезпечення, держава буде свою політику та ухвалює законодавчі акти, які об'єктивно можуть регулювати соціальну систему в цілому, і пенсійну – зокрема, з метою забезпечення економічної стабільності в державі.

Інша особливість пенсійного забезпечення громадян – його вплив на процес відтворення робочої сили. Відбувається абсолютно природний соціальний процес: покоління працівників, які досягли пенсійного віку, змінює наступне покоління молодих працівників, які володіють сучасними знаннями, навичками та професійними якостями [16].

Для розробки ефективної моделі розвитку пенсійної системи необхідно виокремити основні її складові:

- соціальну пенсію, яка надається незалежно від наявності та величини трудового внеску після досягнення певного віку;
- трудову пенсію, яка призначається і виплачується відповідно до суми страхових внесків і трудового стажу;
- додаткову пенсію, яка забезпечується за рахунок додаткових внесків роботодавця та/або найманого працівника.

Пенсійне забезпечення – це базова й одна з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки воно безпосередньо стосується всіх його верств. Розглянувши різні підходи до трактування поняття пенсійного забезпечення, можна виділити таке визначення: пенсійне забезпечення - це система матеріальної підтримки і обслуговування людей, які через об'єктивні причини не можуть мати належного доходу. Важливими завданнями пенсійного забезпечення є скорочення бідності і вирівнювання доходів населення, нейтралізація економічних, політичних і демографічних ризиків, з якими стикається будь-яка пенсійна система.

Цілями системи пенсійного забезпечення є захист від бідності після настання пенсійного віку; надання гарантованого доходу після завершення трудової діяльності, розмір якого звичайно становить певну суму, пропорційну сумі заробітку; захист цього доходу від подальшого зниження рівня життя внаслідок інфляції. До основних інститутів соціального захисту осіб, які втратили працездатність переважно після досягнення пенсійного віку, належить пенсійне страхування.

Пенсійне страхування – одна з найважливіших гарантій соціального захисту, метою якого є підтримка матеріального добробуту громадян та їхніх сімей у разі виходу на пенсію за віком, інвалідністю чи в разі втрати годувальника. Пенсійне страхування виступає як сукупність особливих замкнених перерозподільчих відносин між його учасниками з питань формування за рахунок грошових внесків цільового пенсійного фонду для

надання грошової допомоги громадянам, які вийшли на пенсію, що характеризує його економічну сутність та зміст у суспільстві.

Пенсійне страхування – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності; одна з найважливіших основних форм соціального захисту, в основу якої покладено страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів господарської діяльності та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян [67, с. 58].

У свою чергу, О. Кириленко та Б. Малиняк [52] вважають, що сутність пенсійного страхування полягає в перерозподілі ризику виникнення страхового випадку між застрахованими і роботодавцями – з одного боку, з іншого – між поколіннями застрахованих і роботодавців.

Пенсійне страхування здійснюється з метою формування джерел фінансування пенсій. Пенсійне страхування працівника – економічний метод відтворення робочої сили при настанні відповідного для такого страхування випадку. Тому, пенсійні виплати – це виплати не понад, а замість оплати праці. У зв'язку з цим, обсяг пенсійних виплат повинен бути пов'язаним із процесом відтворення робочої сили відповідно до її вартості, забезпечувати соціальноприйнятний рівень життя пенсіонера, а не орієнтуватися тільки на його фізіологічне виживання [16].

Законодавством України передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності та субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах обов'язкового накопичення пенсійних коштів і здійснення фінансування витрат на оплату

договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбаченому законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з першого та другого рівнів.

Усі наведені вимоги та розгалужена інфраструктура системи спрямовані на забезпечення належного рівня захисту пенсійних заощаджень і майнових прав застрахованих осіб у системі обов'язкового та добровільного пенсійного страхування [55].

Суб'єктами солідарної системи є: застраховані особи, а в окремих випадках, визначених цим Законом, – члени їхніх сімей та інші особи; страхувальники; Пенсійний фонд; уповноважений банк; підприємства, установи, організації (далі - організації), що здійснюють виплату і доставку пенсій.

Суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення є: особи, від імені та на користь яких здійснюється накопичення та інвестування коштів; підприємства, установи, організації та фізичні особи, що здійснюють перерахування внесків до системи накопичувального пенсійного забезпечення; Накопичувальний фонд; недержавні пенсійні фонди; юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління Накопичувальним фондом і недержавними пенсійними фондами та управління їх пенсійними активами; зберігач; страхові організації.

Інші суб'єкти системи накопичувального пенсійного забезпечення можуть бути визначені законами України [5].

В Україні умовно можна виділити три основні етапи пенсійної реформи.

Перший етап – 2004 р. – набрання чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [5] та переорієнтація пенсійної системи з переважно розподільчого на страховий принцип.

Хоча слід зазначити, що вперше офіційно про пенсійну реформу в Україні питання було поставлене в Указі Президента під назвою «Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні» від 13 квітня 1998 р. [9], де було визнано, що силами лише державної солідарної системи вирішити проблему достойного пенсійного забезпечення громадян неможливо, та поставлене завдання переходу до нової моделі пенсійної системи – трирівневої. Але справжнє реформування пенсійної системи в Україні розпочалося саме 2004 р., яке й донині здійснюється у трьох напрямках: реформування солідарної системи; створення обов'язкової накопичувальної системи; розвитку добровільної недержавної накопичувальної системи.

Другий етап – 2011 р. - прийняття Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [6], який вносив зміни щодо:

- пенсійного віку;
- страхового стажу;
- визначення заробітку;
- перерахунку та виплати пенсій;
- зниження відсотку під час обчислення «спеціальних» пенсій до 80% від заробітної плати;
- поступового запровадження обов'язкової накопичувальної системи.

Третій етап – 2017 р. – прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій»[3], метою якого є:

- осучаснення пенсій, тобто їх перерахунок відповідно до зростання середньої заробітної плати, з якої сплачуються внески;
- встановлення вимог щодо величини необхідного страхового стажу;
- скасування особливих умов виходу на пенсію та оподаткування пенсій;
- збільшення мінімальної пенсії до 1 452 грн [5].

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюється за принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб - підприємців;
- права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);
- солідарності та субсидування в солідарній системі;
- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;
- спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;
- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом;
- гласності, прозорості та доступності діяльності Пенсійного фонду;
- обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;
- цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків [5].

Основними факторами функціонування пенсійної системи є складна демографічна ситуація та негативні перспективи її розвитку; макроекономічний стан держави (інфляція, безробіття, економічні кризи тощо); значна «тінізація» виплат працівникам.

Демографічна ситуація у державі в сучасних умовах погіршується й поступово переростає в кризу. Відбувається процес старіння населення, зменшується його загальна чисельність, погіршується співвідношення між працездатним населенням і пенсіонерами. Усі ці тенденції негативно впливають на фінансування пенсійних виплат, отже вимагають пошуку нових джерел фінансових ресурсів для даних цілей.

Більшість учених і фахівців вважають, що додатковим ресурсом залучення коштів для пенсійних виплат може бути обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, яке формує другий рівень національної пенсійної системи. З огляду на це, дане питання є актуальним і потребує детального та всебічного дослідження. Негативний вплив на пенсійну систему справляє й макроекономічна ситуація в Україні. Враховуючи те, що розмір страхових внесків безпосередньо залежить від величини фонду оплати праці, в цілому низький рівень заробітних плат призводить до недостатнього обсягу надходжень до пенсійного фонду. Незадовільне макроекономічне становище зумовлює низький рівень надходжень і до державного бюджету України, що унеможливує достатнє покриття дефіциту пенсійного фонду за рахунок державних коштів [65, с.52].

Таким чином, серед головних обставин, які визначили доцільність реформування системи пенсійного забезпечення в Україні, можна назвати кризові явища у економіці та демографічні проблеми. Поступове старіння населення держави визначило об'єктивний характер реформування системи пенсійного забезпечення та обумовило залучення до аналізу зарубіжного

досвіду у цій сфері.

Висновки до розділу 1

1. Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціального забезпечення населення й виступає як державна базова гарантія розвитку суспільства, оскільки охоплює одночасно інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення. Саме пенсійне забезпечення розглядається як особливий складовий елемент соціальної функції держави і, разом з тим, як сукупність методів задоволення матеріальних потреб тих верств населення, які, відповідно до чинного законодавства, мають право на отримання пенсії.

2. Процес реформування системи пенсійного забезпечення визначений, насамперед, специфікою вікового складу населення держави та її економічними можливостями. А стан дослідження проблеми реформування системи пенсійного забезпечення в Україні чітко демонструє залежність тематики наукових пошуків від державного та соціального замовлення на певний тип досліджень.

РОЗДІЛ 2

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Правове забезпечення регулювання системи пенсійного забезпечення

Відомо, що соціальна функція держави передбачає політику, яка спрямована на забезпечення прав і свобод її громадян, необхідного рівня безпеки й утворення гідних умов життя для кожного громадянина пенсійного віку. Статус соціальної держави зумовлює необхідність формування відповідного національного правового простору, де окреме місце має займати правове регулювання пенсійного забезпечення. Окремо у системі пенсійного забезпечення постає пенсійне страхування, якому фактично належить функція орієнтації розвитку всієї пенсійної системи держави. Від дієвості пенсійного страхування залежить функціонування відповідних рівнів пенсійної системи, рівень грошового забезпечення пенсіонерів, їхня економічна активність, врешті, здоров'я та тривалість життя.

«Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом», ст. 46 Конституції України [2].

Правове регулювання – це процес, обумовлений об'єктивними та суб'єктивними чинниками, такими, як: рівень зрілості та стійкості суспільних відносин, рівень соціальної структури суспільства, стан економічного розвитку

суспільства, загальний рівень правової культури населення та інші. Правове регулювання у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування доцільно визначити як сукупність різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин у сфері пенсійного страхування, що здійснюється в інтересах застрахованих осіб (набувачів пенсійно-страхових послуг) [60].

У процесі правового регулювання у сфері пенсійного страхування використовуються як імперативні правові норми, які вказують на необхідність діяти певним чином, так і диспозитивні, що передбачають вибір особою того чи іншого варіанту поведінки, та норми, які встановлюють міру відповідальності учасників правовідносин. Об'єктивно, переважна більшість правових норм у сфері пенсійного страхування має імперативний характер. Прикладом цього може бути встановлений обов'язок платників сплачувати страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, встановлення їхньої відповідальності за несвоєчасну сплату страхових внесків, принципи визначення права особи на пенсію та розрахунок її розміру. До диспозитивних норм можна віднести положення закону щодо добровільної участі осіб у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. У цьому випадку суб'єкти наділені правом вибору варіанту поведінки, зокрема, брати чи не брати участь у добровільній системі [60].

Основним законом, що регулює питання загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, є Закон України — «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», від 9 липня 2003 р. № 1058-IV, який містить 15 розділів і 113 статей. Його важливість полягає у тому, що він вперше визначив поняття пенсійного законодавства та предмет його правового регулювання. Згідно ст. 4 цього Закону, законодавство про пенсійне забезпечення базується на Конституції України, складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закону — «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закону України — «Про недержавне пенсійне забезпечення»,

законів, якими встановлюються умови пенсійного забезпечення, відмінні від загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення, міжнародних договорів з пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших законів і нормативно-правових актів, ухвалених відповідно до законів про пенсійне забезпечення, що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні.

Щодо Закону України – «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», то більшість його норм є нормами прямої дії, тобто їх застосування не потребує будь-якого іншого правового врегулювання.

Статтею 103 цього Закону встановлено право давати роз'яснення щодо застосування його норм. Таке право, зокрема, мають Міністерство праці та соціальної політики України та Пенсійний фонд України, щодо норм, які стосуються призначення і виплати пенсій, нарахування і сплати страхових внесків у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Також Законом – «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено застосування норм пенсійного законодавства, яке діяло раніше, зокрема Закону України – «Про пенсійне забезпечення» [8].

Окремо слід зазначити, що з 1 січня 2004 р. набрав чинності Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Цей Закон прийнято з метою законодавчого врегулювання відносин у сфері здійснення додаткового до загальнообов'язкового недержавного пенсійного забезпечення та запровадження третього (добровільного) рівня пенсійної системи України [5].

Прийняття такого Закону дало змогу: створити стимули для роботодавців та працюючих громадян для здійснення додаткових пенсійних заощаджень; створити професійні та корпоративні пенсійні фонди для здійснення додаткового пенсійного забезпечення осіб, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці; визначити вимоги та критерії, пов'язані із заснуванням суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, відокремити пенсійні кошти від активів банків і небанківських фінансових установ, які обслуговують пенсійні програми;

працюючим громадянам забезпечити собі більш високий рівень життя після виходу на пенсію; забезпечити для вкладників пенсійних коштів інформаційну відкритість діяльності недержавних пенсійних фондів, банків та небанківських фінансових установ, які обслуговують пенсійні програми; залучити до створення пенсійних фондів банки та небанківські фінансові установи; забезпечити додаткові умови для відпливу коштів з "тіньового" сектору економіки; забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування реального сектору економіки; створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів та підвищення ліквідності фондового ринку; побудувати систему недержавного пенсійного забезпечення на основі апробованих у світовій практиці принципів та механізмів; зробити ще один крок до уніфікації законодавства України та законодавства Європейського Союзу [12].

Виключно законами про пенсійне забезпечення визначаються:

- а) види пенсійного забезпечення;
- б) умови участі в пенсійній системі чи її рівнях;
- в) пенсійний вік для чоловіків і жінок, по досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат;
- г) джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення;
- д) умови, норми й порядок пенсійного забезпечення;
- е) організація й порядок здійснення управління в системі пенсійного забезпечення.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» регулює відносини, що виникають між суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, передбачених цим Законом, або в частині, що йому не суперечить.

Виключно Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначаються: принципи та структура системи

загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню; види пенсійних виплат; умови набуття права та порядок визначення розмірів пенсійних виплат; пенсійний вік чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на призначення пенсії за віком; мінімальний розмір пенсії за віком; порядок здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням; порядок використання коштів Пенсійного фонду та накопичувальної системи пенсійного страхування; організація та порядок здійснення управління в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [19, с. 50-51].

Увесь масив нормативно-правових актів, що регулює правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні можна класифікувати за такими критеріями, як юридична сила нормативно-правових документів та предмет їх правового регулювання (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Класифікація нормативно-правової бази пенсійного забезпечення в Україні [44].

До першої групи відносять: закони України та підзаконні нормативно-правові акти. З-поміж останніх виділяють: укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, нормативні акти міністерств та відомств, нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування. Акти Президента України (укази та розпорядження), акти Кабінету Міністрів України (постанови та розпорядження), які видаються в межах компетенції Глави держави або Уряду, що визначені Конституцією та Законами України, мають вищу юридичну силу по відношенню до нормативно-правових актів інших органів державної влади. Закони України приймаються у відповідності з Конституцією України, і як акти вищої юридичної сили з огляду на їх значущість та місце у системі законодавства пенсійного забезпечення поділяються на:

- конституційні або основні. Це, передусім, Конституція та закони з питань пенсійного забезпечення, що безпосередньо впливають із Конституції;
- звичайні або поточні. Це всі інші чинні в державі закони, що регламентують окремі правовідносини у системі пенсійного забезпечення.

До другої групи (за предметом правового регулювання) нормативно-правові акти у сфері пенсійного забезпечення відносять [44, с. 45]:

1. Акти, що регулюють відносини, пов'язані з пенсійним забезпеченням громадян (право на пенсійне забезпечення, його види, умови та механізм призначення і виплати пенсій).
2. Акти, що регулюють права, обов'язки та відповідальність у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.
3. Акти, що регулюють питання, пов'язані з формуванням та використанням коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (порядок нарахування та сплати страхових внесків, їх обліку, фінансування витрат на виплату пенсій тощо),
4. Акти, що визначають статус Пенсійного фонду та його органів, їх структуру, порядок організації їх роботи, статус, повноваження, права та обов'язки працівників органів Пенсійного фонду.
5. Акти, що регламентують діяльність недержаних пенсійних фондів.

6. Акти, що регулюють питання міжнародного співробітництва у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Підзаконні нормативно-правові акти ухвалюються компетентними органами на підставі законів та спрямовані на його виконання. До них належать:

- укази Президента України;
- постанови Кабінету Міністрів України;
- інструкції, положення, розпорядження міністерств та відомств України;
- нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування.

Частка підзаконних актів у системі законодавства, що регулює пенсійне забезпечення України, досить велика. Підзаконні акти іноді ще називають похідними чи конкретизуючими. Зокрема, Порядок видачі свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; постанови про періодичну зміну й встановлення мінімальних розмірів пенсій; про затвердження Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що надають право на пенсію за віком на пільгових умовах.

Іншим видом нормативно-правових актів є акти, що ухвалюються пенсійними фондами. В межах своєї компетенції пенсійні фонди вправі ухвалювати документи нормативного характеру, які стосуються прав і обов'язків страхувальників та застрахованих осіб. Ці акти підлягають державній реєстрації в порядку, встановленому для реєстрації нормативно-правових актів органів виконавчої влади. Тобто з моменту такої реєстрації вони отримують державне санкціонування і набувають ознак правових актів. Разом з іншими нормативно-правовими актами та нормативно-правовими договорами вони забезпечують повноту правового регулювання відносин у сфері пенсійного забезпечення громадян України.

Кошти Державного бюджету України розподіляються за двома напрямками:

- на пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплату пенсій, надбавок та підвищень, призначених за різними пенсійними програмами, покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України (118 764,5 млн. грн.);

– сплата єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманої суми коштів від застосування розміру єдиного внеску, передбаченого частиною тринадцятою і чотирнадцятою статті 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (20 548,9 млн. грн.) [4].

Загальна сума коштів бюджету та розподіл коштів по областях наведено у додатку А.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, становить 1373 грн (збережено на рівні 2017 року), з 1 липня – 1435 грн, а з 1 грудня — 1497 грн. Перерахунки пенсій, які проводяться при зміні прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, передбачалися з 1 липня 2018 року. Такий перерахунок був проведений тільки для непрацюючих пенсіонерів [4].

Мінімальна заробітна плата у 2018 році становить 3723 грн., відповідно максимальна величина бази нарахування єдиного внеску дорівнює 55845 грн. (п'ятнадцять розмірів мінімальної заробітної плати, встановлених законодавством), на яку нараховується єдиний внесок [4].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» починаючи з 01 січня 2018 року право на призначення пенсії за віком за наявності страхового стажу не менше 25 років мають чоловіки після досягнення ними віку 60 років та жінки після досягнення ними:

- 58 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1959 року по 31 березня 1960 року;
- 59 років - які народилися з 1 квітня 1960 року по 30 вересня 1960 року;
- 59 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1960 року по 31 березня 1961 року;
- 60 років - які народилися з 1 квітня 1961 року.

Наявність необхідного страхового стажу визначається на дату досягнення

відповідного пенсійного віку. Якщо пенсійний вік виповнився до 01.01.2018, право на пенсію визначається за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року.

При призначенні пенсії застосовується величина оцінки 1 року страхового стажу в розмірі 1% [7].

Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991, гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій [10]. Закон спрямований на те, щоб повніше враховувалася суспільно корисна праця як джерело зростання добробуту народу і кожної людини, встановлює єдність умов і норм пенсійного забезпечення робітників, членів колгоспів та інших категорій трудящих [10]. Цей закон гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки [10].

Іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні, мають право на пенсію нарівні з громадянами України на умовах, передбачених законодавством або міждержавними угодами. Пенсійне забезпечення громадян України, що проживають за її межами, провадиться на основі договорів (угод) з іншими державами. Пенсійною реформою передбачені суттєві зміни до порядку нарахування пенсій та умов їх призначення. Зокрема, вже починаючи з 1 січня 2018 року для призначення пенсії за віком необхідно мати не менше 25 років страхового стажу. Кожного року до 2028 року страховий стаж, необхідний для отримання пенсії, буде збільшуватися на один рік, поки він не досягне 35 років. Отже, для того, щоб заробити право на отримання пенсії за віком від держави, працювати треба буде довше. Реформа також передбачає, що на додаток до існуючої (солідарної) системи пенсійного забезпечення, вже починаючи з 1 січня 2019 року має функціонувати накопичувальна система.

Загалом характер нормативно-правового регулювання здійснення

пенсійної реформи в Україні свідчить про те, що основою для неї залишається модель монетаристів із скороченням видатків з державного бюджету. Реформа має на меті забезпечення макрофінансової стабільності із уникненням ситуації, коли можливості держави не будуть відповідати вимогам часу за збереження солідарної системи пенсійного забезпечення. Поруч з тим, поступове запровадження накопичувальної системи має ряд застережень, одним із яких є недостатність гарантії збереження внесків громадян із відповідним індексуванням залежно від інфляційних процесів.

2.2. Державні та недержавні фонди як суб'єкти соціального забезпечення

В умовах розвитку ринкової економіки в Україні важливу роль відіграють фонди соціального страхування. Питання функціонування соціальних фондів держави є досить актуальним, що зумовлено пошуком органами державної та місцевої влади додаткових можливостей одержувати кошти не тільки з бюджету, а й з інших джерел, для виконання своїх завдань та функцій [33, С. 128].

Державне соціальне страхування відіграє важливу роль у розвитку суспільства. З метою фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні, створені такі державні фонди: Пенсійний фонд України; Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; Фонд соціального страхування від нещасних випадків; передбачається створити фонд медичного страхування [41].

Основними джерелами доходів фондів соціального страхування є обов'язкові внески роботодавців та застрахованих осіб, асигнування та інші кошти. Розміри внесків до фондів визначають, ґрунтуючись на необхідності забезпечити достатній рівень фінансування соціальних програм, що реалізуються державою. Порядок створення страхових фондів регламентується законодавством України. Виплати застрахованим особам здійснюються з

періоду настання страхових випадків. Джерела доходів загальнообов'язкових державних фондів соціального страхування в Україні зображено на рис. 2.2.

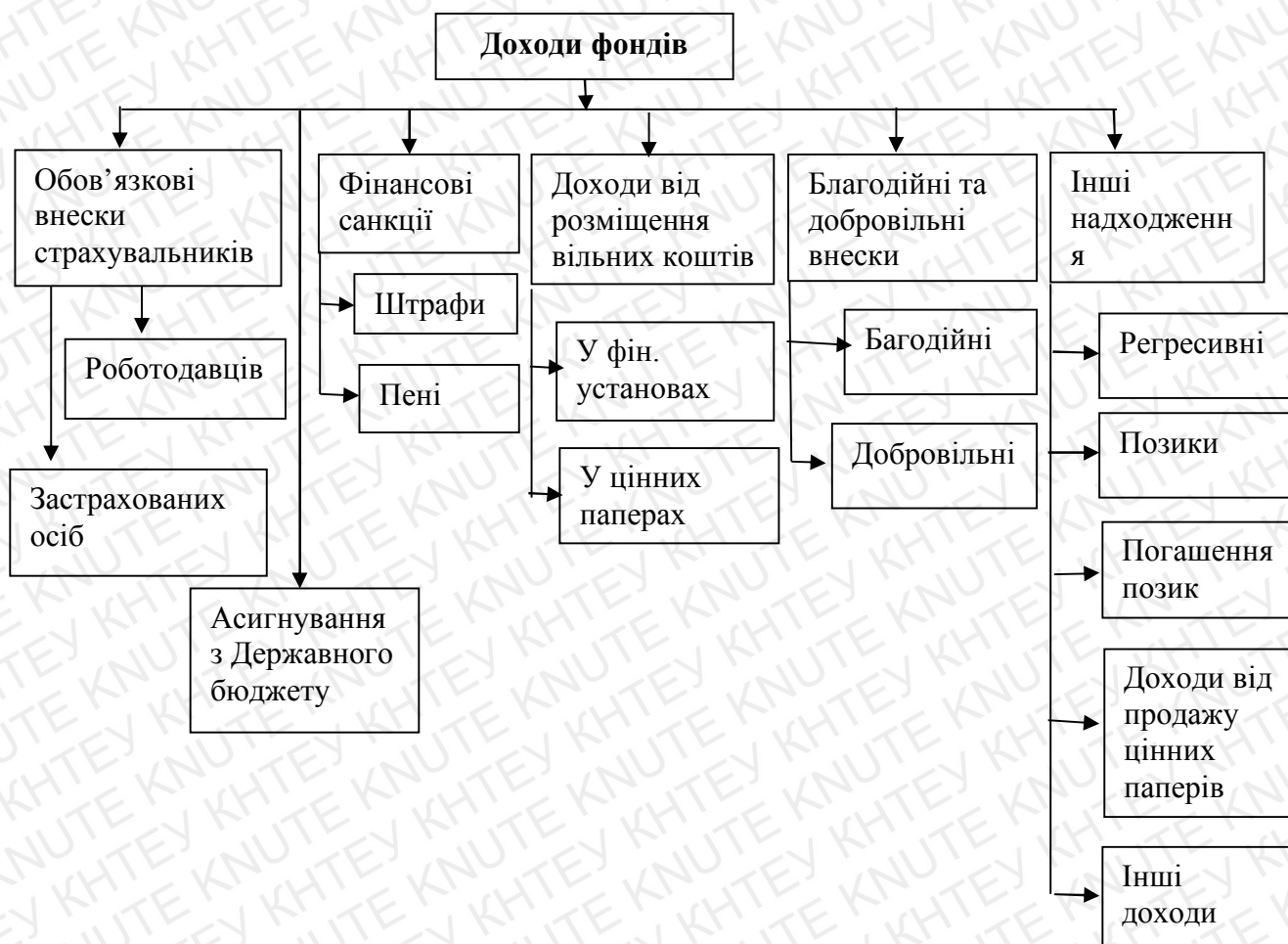

Рис. 2.2. Джерела доходів державних фондів соціального страхування [40].

Кожен фонд має закріплені доходи та видатки і відповідну систему управління.

Пенсійний фонд України є ключовою інституцією, діяльність якої безпосередньо впливає на стабільність функціонування державних фінансів. Пенсійний фонд України бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного страхування, забезпечує збирання та акумулювання страхових внесків, повне і своєчасне фінансування витрат на виплату пенсій і допомог на поховання і здійснює контроль за цільовим використання коштів.

Доходи та видатки Пенсійного фонду України відображаються у його бюджеті. Доходи бюджету Пенсійного фонду України відіграють пріоритетну роль у забезпеченні населення пенсійного віку соціальними благами.

Пенсійний фонд формується і використовується за такою схемою (2.1):

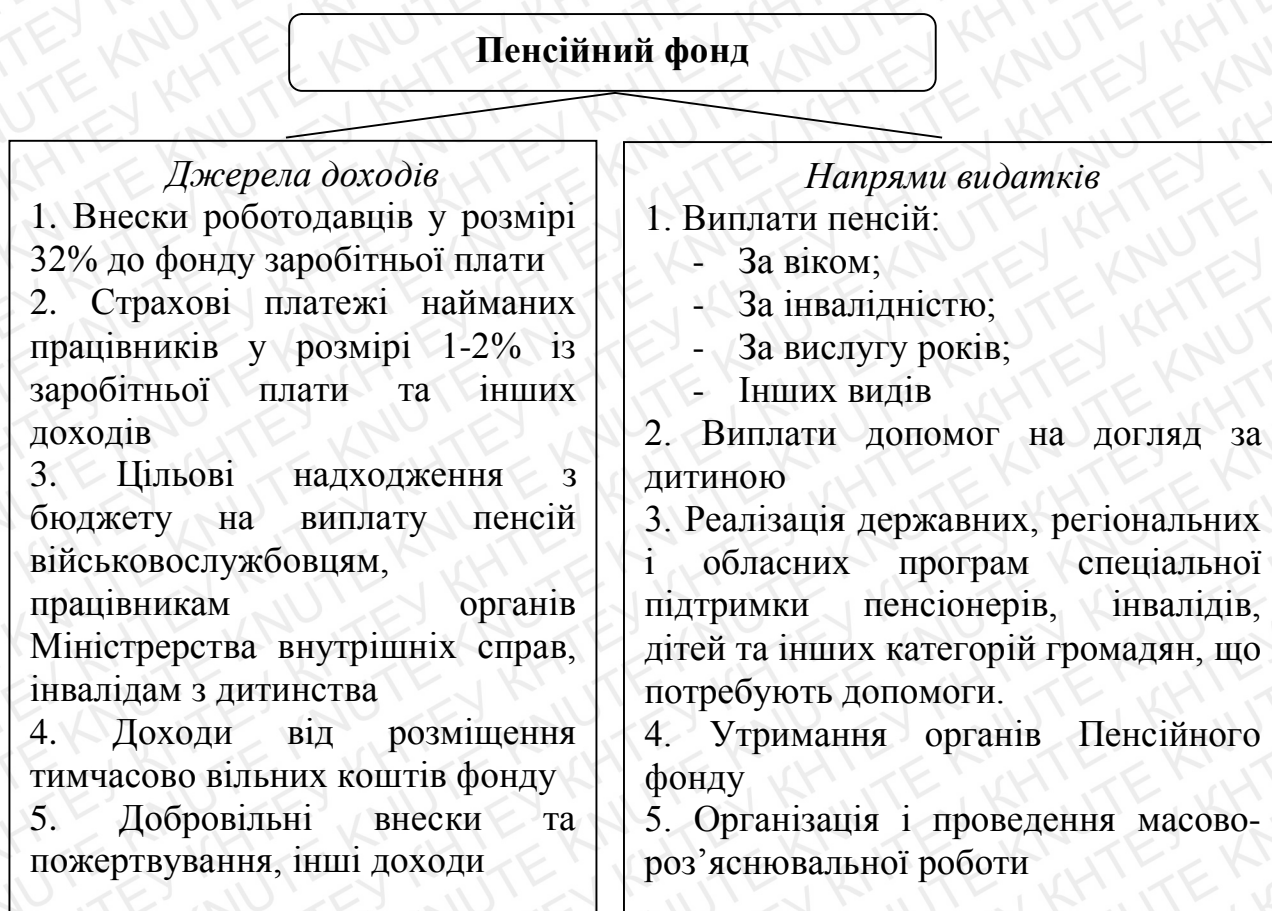

Схема 2.1. Джерела доходів та напрями видатків пенсійного фонду України [42].

Управління фондом здійснює спеціальний орган — Пенсійний фонд України.

Касове виконання забезпечує поштово-пенсійний банк «Аваль» [42].

Бюджет Пенсійного фонду – план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел, визначених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [5, ст. 71].

Бюджет та сума доходів Пенсійного фонду наведені у додатках Б та В.

Чисельність та структура одержувачів пенсійних виплат станом на 01.05.2017 року наведено у додатку Г.

Фонд соціального страхування на випадок безробіття є важливим атрибутом ринкової економіки. Джерела доходів: внески роботодавців за ставкою 2,5% до фонду заробітної плати; страхові платежі найманих працівників у розмірі 0,5% від заробітної плати та інших доходів; асигнування з бюджету; благодійні внески. Напрями видатків: виплата допомоги у зв'язку з безробіттям; витрати на перекваліфікацію робітників і службовців; витрати на працевлаштування.

Управління коштами здійснює Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття — некомерційна самоврядна організація.

Формування і використання коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності здійснюється за такою схемою:

- джерела доходів: внески роботодавців у розмірі 2,5% до фонду заробітної плати; страхові платежі найманих працівників у розмірі 0,25-0,5% із заробітної плати та інших доходів; асигнування з бюджету; благодійні внески.

- напрями видатків: 1. Виплати допомог: за тимчасовою непрацездатністю; у зв'язку з вагітністю і пологами; при народженні дитини; по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; на поховання. 2. Витрати на саніторно-курортне лікування і відпочинок, надання дієтичного харчування. 3. Витрати на забезпечення поточної діяльності фонду й утримання органів управління.

Управління коштами здійснює Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що є некомерційною самоврядною організацією. Гарантом його діяльності є держава.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків створюється з метою проведення профілактичних доходів з охорони праці, відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків, відшкодування їм завданої матеріальної та моральної шкоди. Функціонування фонду здійснюється за такою схемою: 1) джерела доходів: внески роботодавців у розмірі 0,2-13,8% від обсягу продажу чи фонду оплати праці відповідно до

рівня професійного ризику; штрафні санкції за порушення законодавства з безпеки праці; доходи від розміщення тимчасово вільних коштів; благодійні внески; 2) напрями видатків: пенсії по інвалідності; пенсії у зв'язку із втратою годувальника; виплати втраченого заробітку; виплати одноразової допомоги потерпілому і членам сім'ї потерпілого; витрати на медичну і соціальну допомогу потерпілим.

Управління коштами здійснює некомерційна самоврядна організація — Фонд соціального страхування від нещасних випадків, який діє під контролем держави, представників застрахованих осіб і роботодавців [42].

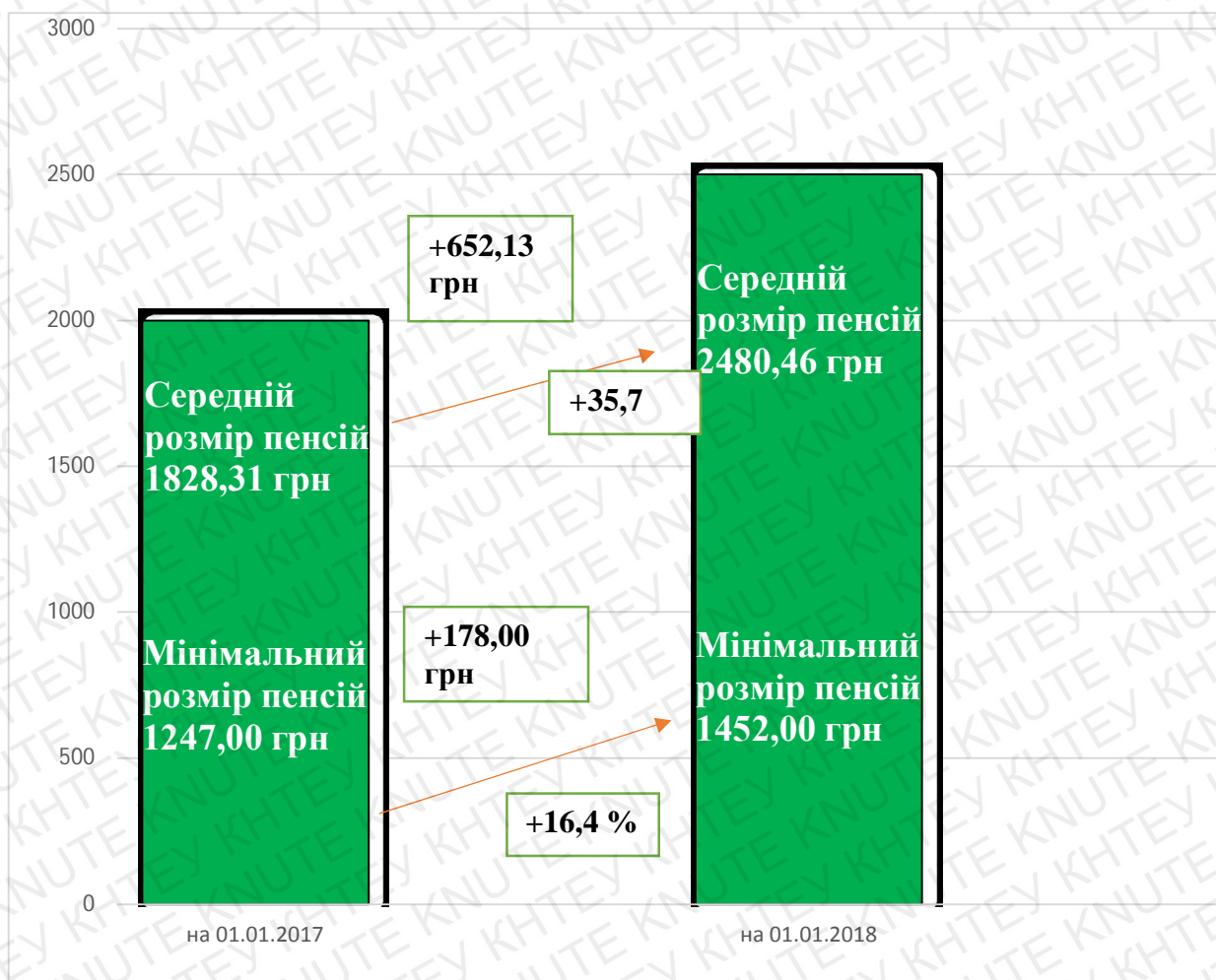
За 2016 рік надходження коштів до державного бюджету за зборами на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій склали 5 358,5 млн. грн. Порівняно з 2015 роком, надходження коштів до державного бюджету за зборами на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій збільшилось на 1 445,7 млн.грн., або на 37,0 % [37].

За 2017 рік надходження коштів до державного бюджету за зборами на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій склали 6 183,3 млн. грн. (без урахування збору від операцій з купівлі іноземної валюти в готівковій формі – 6 180,7 млн. грн.). Порівняно з 2016 роком, надходження коштів до державного бюджету за зборами на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій збільшилось на 815,6 млн. грн., або на 15 % [38].

Протягом січня – вересня 2018 року до державного бюджету надійшло 5 017,0 млн. грн. збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що сплачується платниками при поданні виробів з дорогоцінних металів на клеймування, при набутті права власності на легкові автомобілі, з операцій купівлі-продажу нерухомого майна та з надання послуг стільникового рухомого зв'язку. Порівняно з аналогічним періодом минулого року надходження коштів в цілому збільшилось на 610,1 млн. грн., або на 13,8% [39].

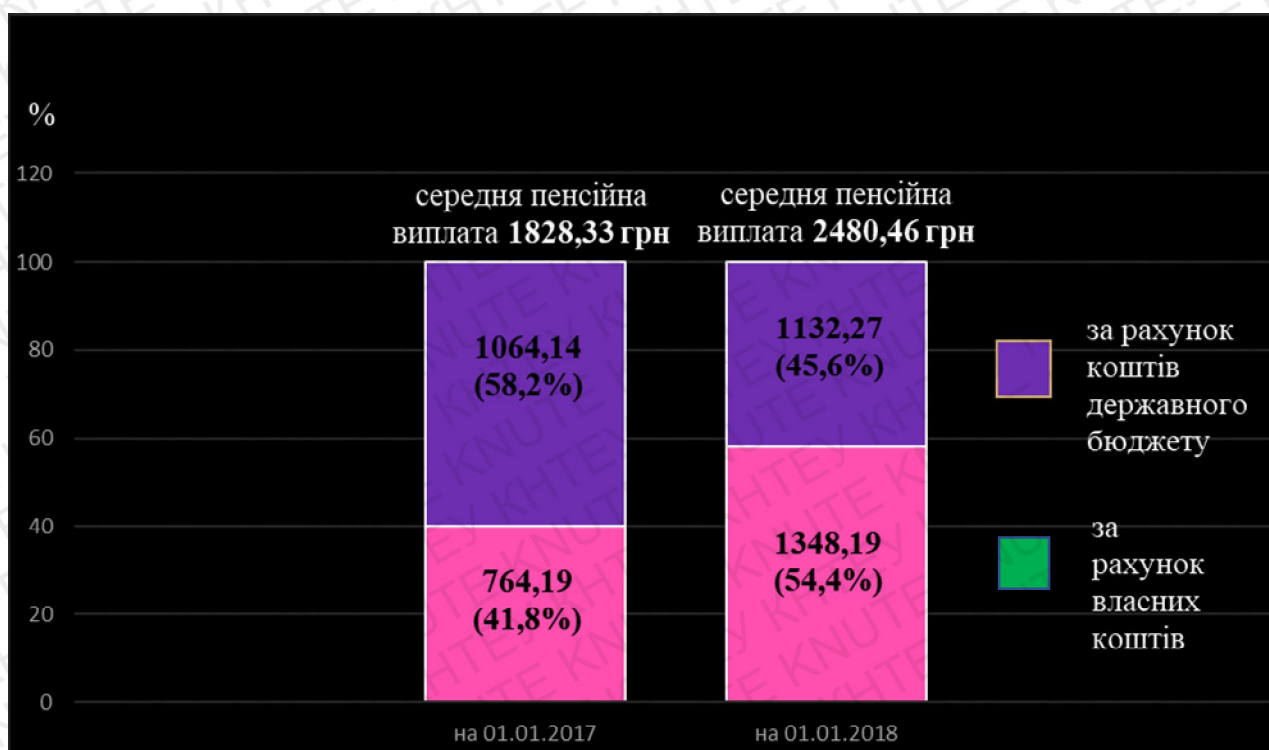
Станом на 1 січня 2018 року на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 11 711,3 тис. пенсіонерів, що на 244,9 тис. осіб менше порівняно з 1 січня 2017 року [28].

Середній розмір пенсії по Україні на 1 січня 2018 р. становив 2480,46грн, проти 1 828,31 грн на 1 січня 2017 р., тобто зріс на 652,15грн, або 35,7%. Мінімальна пенсія за віком зросла на 16,4% (з 1 247 грн на 01.01.2017 до 1 452 грн на 01.01.2018) (Діаграма 2.1) [28].

Діаграма 2.1. Динаміка середнього та мінімального розміру пенсійних виплат [28].

Зокрема, питома вага коштів державного бюджету у забезпеченні середньої виплати скоротилася з 58,2% станом на 01.01.2017 року до 45,6% станом на 01.01.2018 (Діаграма 2.2) [28].

Діаграма 2.2. Основні джерела забезпечення середньої пенсійної виплати у 2016-2017 роках [28].

Система недержавного пенсійного забезпечення становить третій рівень пенсійної системи. Вона почала діяти з 2004 року після прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [7].

Недержавне пенсійне забезпечення в Україні не є масовим додатковим видом соціальних гарантій працівників, як у більшості розвинених країн. Практично не спостерігається власної ініціативи українського населення щодо участі в недержавному пенсійному забезпеченні.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначено, що система недержавного пенсійного забезпечення ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень для отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [7]. Цим же законом встановлено достатньо розгалужене коло суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, центральне місце серед яких посідають недержавні пенсійні фонди.

Недержавний пенсійний фонд – це фінансова установа, призначена для

накопичення коштів на додаткову недержавну пенсію та здійснення пенсійних виплат учасникам фонду.

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є: недержавні пенсійні фонди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування; вкладники пенсійних депозитних рахунків; учасники недержавного пенсійного забезпечення; засновники пенсійних фондів; роботодавці - платники корпоративних пенсійних фондів; саморегульовані організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудитори; особи, які надають консультаційні та агентські послуги відповідно до цього Закону [7].

Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Основним завданням системи недержавного пенсійного забезпечення, є надання учасникам недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат, за рахунок сформованих пенсійних накопичень.

Необхідність запровадження недержавних систем пенсійного забезпечення визнана сьогодні більшістю країн світу і у багатьох з них почали розглядати впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення як необхідну складову державної пенсійної політики.

Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавні пенсійні фонди, бувають трьох видів: корпоративні, професійні та відкриті:

- корпоративний фонд створюється одним або кількома юридичними особами-роботодавцями, до яких можуть приєднуватись інші роботодавці-платники;

- професійний фонд створюється об'єднаннями юридичних або фізичних осіб, у т.ч. профспілками та їх об'єднаннями, або просто фізичними особами за професійною ознакою (металурги, шахтарі та ін.);

- відкритий фонд створюється однією або кількома юридичними особами і є доступним для будь-яких юридичних та фізичних осіб як вкладників фонду.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів відповідно до цього Закону;

- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до цього Закону та законодавства про страхування;

- банківськими установами відповідно до цього Закону та законодавства про банківську діяльність шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із законом [7].

Діяльність недержавних пенсійних фондів пов'язана із забезпеченням пенсійних виплат його учасникам. Для цього пенсійні фонди можуть (і повинні) займатися інвестиційною діяльністю. Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових виплат разом із забезпеченням доходності пенсійних активів вище

рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки [43].

Принципи системи недержавного пенсійного забезпечення: законодавче визначення умов недержавного пенсійного забезпечення; заінтересованість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні; добровільність створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб; добровільної участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених цим Законом; добровільність прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення; економічна заінтересованість роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення; неможливість необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків; рівноправність всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі; розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців – платників пенсійного фонду, адміністратора, компаній з управління активами, страхових організацій з метою унеможливлення банкрутства пенсійного фонду; визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи; гарантування фізичним особам реалізації прав, наданих їм цим Законом; цільового та ефективного використання пенсійних коштів; державне регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення; відповідальності суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами; державне регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням [54].

Станом на 30.06.2018 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 62 недержавних пенсійних фонди (далі НПФ) та 22 адміністратори НПФ (станом на 30.06.2017 у Державному реєстрі налічувалось 64 НПФ та 22 адміністратори).

Крім того, міститься інформація про одного одноосібного засновника, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування створеного ним корпоративного недержавного пенсійного фонду (отримав ліцензію на провадження діяльності з адміністрування такого недержавного пенсійного фонду та відповідно до законодавства не потребує внесення до Державного реєстру фінансових установ).

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (Рис.2.3).

Рис.2.3. Територіальний розподіл недержавних пенсійних фондів.

Аналіз діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення проведено на підставі поданих звітних даних станом на 30.06.2018. Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в додатках Д, Е, Ж.

Система недержавного пенсійного забезпечення є надзвичайно важливим

учасником національного інвестиційного ринку. Саме використання пенсійних активів дає змогу залучити капітал населення, що перебував у формі заощаджень та не був задіяний, спрямувати його у реальний сектор економіки у формі інвестицій.

Загалом можна стверджувати, що недержавні пенсійні фонди, стануть популярними вже найближчим часом, оскільки при здійсненні недержавного пенсійного забезпечення вони мають істотні переваги перед іншими фінансовими установами, які надають аналогічні послуги. Переваги недержавних пенсійних фондів, у порівнянні з перевагами банків і страхових компаній полягають у тому, що він повністю розподіляє інвестиційний дохід між учасниками та не може стати банкрутом, оскільки передбачений нагляд з боку держави. Також для фонду передбачені певні пільги з боку податкового законодавства. На відміну від банку, недержавний пенсійний фонд, не вимагає значної суми для здійснення першого внеску, тобто внески можуть здійснюватися невеликими періодичними платежами та за деяких обставин допускається їх тимчасове припинення.

Висновки до розділу 2

Кризові явища в економіці спричиняють поступове зниження рівня доходів більшості населення, підвищення темпів інфляції, зниження ефективності діяльності компаній з управління активами, банків, страхових організацій. Це негативно впливає на діяльність Пенсійного фонду, зокрема не забезпечуються власні надходження Фонду та фінансування належного рівня виплат. На сучасний момент зберігаються ризики у вигляді неналежного управління активами, збільшення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, кошти якого неодноразово у минулому використовувалися не за цільовим призначенням, а слугували одним із засобів «латання дірок» у Державному бюджеті. Крім того, негативний вплив на здійснення пенсійної реформи має потужна «тіньова» економіка.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Непроста демографічна ситуація, розбалансованість бюджету, високий рівень тінізації економіки та політичний популізм – одні з об'єктивних та суб'єктивних факторів, які ускладнюють проведення реформи. По завершенню революції гідності, можемо спостерігати нову хвилю спроб удосконалення існуючої пенсійної реформи, що здійснюється в умовах пильної уваги з боку світової спільноти, першочергово – МВФ, а також в умовах політичної конкуренції.

Правила перерахування пенсій до 1 жовтня 2017 року були непрозорими і включали різноманітні коефіцієнти, доплати, надбавки та нерегулярну індексацію. Значна частина пенсійних виплат фактично не належала до страхових пенсій та була просто доплатою з метою доведення їх до рівня прожиткового мінімуму.

Більше двадцяти законів з різними «спеціальними» виплатами (держслужбовцям, науковцям, депутатам, журналістам, вчителям тощо), використовувалося для виплати пенсії. Певні категорії пенсіонерів користувалися привілеями, зокрема, правом дострокового виходу на пенсію.

Все це позбавляло системи принципу справедливості, рівноправ'я застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат і створювало значний фінансовий тиск на Пенсійний фонд України. Фактично – система працювала на межі можливостей. Без відповідних змін за п'ять-десять років держава могла втратити можливість гарантувати громадянам пенсійні виплати.

Проблема пенсійної системи стосується всього дорослого населення країни незалежно від того, в якій мірі кожна людина усвідомлює цей факт. Державна пенсійна система України несправедлива, нереформована, обтяжлива для суспільства. Пенсії для абсолютної більшості людей залишаються мізерними, засоби, що поступають на їх виплату в масштабі країни, величезні, а

їх сума з року в рік зростає несумісними з можливостями економіки темпами [61].

Існуюча система також продукує дискримінацію за роком виходу на пенсію. Останнє осучаснення пенсій проводилось у травні 2012 року, тоді як мінімальну зарплату підвищували 9 разів. Як результат, має місце дискримінація пенсіонерів за роком виходу на пенсію – розмір пенсій за однакової кількості страхового стажу та заробітку може відрізнятись більш ніж у 3 рази.

Несправедливість при сплаті внесків для формування майбутнього пенсійного забезпечення породила низький рівень охоплення пенсійним страхуванням зайнятого населення, 25% зайнятого населення не сплачує ЄСВ (16,3 млн осіб – зайняте населення). Із 26 млн населення віком від 18 до 60 років страхові внески на постійній основі самі сплачують 10,5 млн, за 1,5 млн - сплачує держава [59].

Основними завданнями реформування пенсійного забезпечення є:

- реалізація конституційних прав громадян на соціальний захист;
- запровадження дійової системи пенсійного страхування, що дасть можливість застрахованим громадянам після виходу на пенсію мати гарантований рівень доходів, що забезпечував би сталий рівень життя;
- впровадження принципу заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні при виході на пенсію;
- врахування результатів трудової діяльності кожного працівника при визначенні розміру пенсії шляхом встановлення залежності розміру пенсії від трудового вкладу та страхового стажу;
- зменшення демографічного навантаження на фінансову основу пенсійного забезпечення;
- запровадження недержавного пенсійного забезпечення;
- переведення державного пільгового пенсійного забезпечення на професійно-галузевий рівень.

Реалізація основних завдань реформування пенсійного забезпечення дасть змогу перейти до більш високих стандартів матеріального забезпечення пенсіонерів [9].

Серед найважливіших завдань слід виділити необхідність забезпечити динамічний розвиток сфери зайнятості як основи формування Пенсійного фонду та гарантії його стабільного функціонування [34].

Негативно позначилися на реформуванні пенсійної системи суб'єктивні чинники: політичний популізм, безвідповідальна поведінка суб'єктів пенсійних відносин, загальні недоліки державного управління та неконструктивна активність соціальних партнерів [6].

Вплив на пенсійну систему також справляє макроекономічна ситуація в Україні. Враховуючи те, що розмір страхових внесків безпосередньо залежить від величини фонду оплати праці, у цілому низький рівень заробітних плат призводить до недостатнього обсягу надходжень до пенсійного фонду. Незадовільне макроекономічне становище зумовлює низький рівень надходжень і до державного бюджету України, що унеможливує достатнє покриття дефіциту пенсійного фонду за рахунок державних коштів [15].

Загальносвітовою тенденцією, яку можна спостерігати і в Україні, є відхід від концепції патерналістичної соціальної держави, згідно з якою основний тягар із соціального захисту лежить на державі. Особливо гострою ця проблема є в Україні. Зміна концепції неминуча, держава, хоча й досить повільно, але відходить від патерналізму, що трактується як матеріальне забезпечення всіх без винятку громадян, які перебувають у скруті, у формі прямих виплат з державного бюджету. Сьогодні в Україні можна спостерігати зародження неопатерналістичної держави, в умовах якої соціальна функція здійснюється через більш широке застосування і розширення методів реалізації соціальної політики, спрямованих на запобігання соціальним ризикам [66].

На основі вивчення досвіду інших країн варто відзначити, що є три чинники, які обумовлюють наявність великого неформального ринку праці в Україні:

1. Внески на соціальне страхування високі, і вони переважають позитивний ефект від низького фіксованого прибуткового податку.
2. Непрофесійне функціонування, зокрема корупція, адміністрації соціального забезпечення у застосуванні санкцій за «обман» не дозволяє вигодам від нещодавніх реформ ринку праці покращити звітність про зайнятість.
3. Відсутність довіри й низький рівень забезпечення суспільними благами призводять до слабкої мотивації до сприяння ініціативам державного сектору [64, с. 330].

Високі пенсійні внески роботодавців є фактично однією з головних складових підвищення витрат на робочу силу в Україні. Високі витрати на робочу силу заохочують неформальну зайнятість, де велика частка зарплат виплачується «у тіні». Навіть якщо про зайнятість повідомляється, для більшості працівників внески сплачуються з мінімальної заробітної плати. Ці два аспекти в кінцевому підсумку зменшують доходи пенсійного фонду України. Наразі в Україні одна з найвищих ставок внеску на соціальне страхування серед європейських країн. Передусім, Україні слід розглянути питання про зменшення загального тягаря пенсійних внесків за умови наявності фінансових можливостей для цього. Уряду України також слід змінити розподіл пенсійних внесків між працівниками та роботодавцями. Україні слід прийняти модель, що існує в Німеччині (також у Швейцарії та (приблизно) у Польщі та Великобританії), тобто щоб співвідношення часток роботодавців і працівників у пенсійних внесках становило 50:50. Таку реформу слід розпочати негайно, хоча перехід до зазначеного розподілу (50:50) доведеться здійснювати поступово, з завершенням до 2020 р.

Найважливіший елемент цієї реформи полягатиме в тому, що роботодавці будуть зобов'язані компенсувати працівникам підвищення внесків з боку працівників еквівалентною сумою, щоб реальна заробітна плата збереглася на нинішньому рівні. Крім того, реформа не має спричинити додаткових витрат для роботодавців [64, с. 331].

Щоб гарантувати нерозривність і послідовність, потрібен двоспрямований підхід, що полягає в одночасних і взаємозв'язаних зусиллях, спрямованих на усталення політичного консенсусу та забезпечення громадської підтримки процесу реформ. Пенсійна реформа має здійснюватися на інноваційних і системних засадах, перевірених досвідом інших країн та адаптованих до українських умов, а саме: соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення; свободи вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічної обґрунтованості та фінансової спроможності стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеності від політичних ризиків.

Першочерговими кроками, які дозволять удосконалити систему пенсійного забезпечення населення України, можуть бути такі:

- проведення інвентаризації пенсійних справ на предмет виявлення осіб, які перебувають там незаконно, а також неефективних і корупційних видатків;
- запровадження розробленого експертами механізму прив'язки розміру пенсії до реальних внесків у Пенсійний фонд; – скасування спеціальних пенсій і врахування спеціальних умови праці у ставці відрахувань до Пенсійного фонду;
- поступове зменшення ставки на фонд оплати праці з одночасним збільшенням відрахувань за рахунок самих працюючих на їхні особисті пенсійні рахунки;
- поступове впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення, що дозволить у майбутньому зменшити розміри відрахувань за рахунок ефекту інвестиційної складової. За умови здійснення названих заходів пенсійне забезпечення в поєднанні із соціальною допомогою сформують набагато надійнішу систему захисту від бідності, ніж та, яка існує сьогодні [64, с. 332].

Протягом останнього періоду у багатьох країнах світу особливо актуальним є питання реформування пенсійної системи та модернізації ролі держави в цій системі. Причиною цього, є проблеми управління фінансами

пенсійних систем. Співвідношення пенсійних виплат до ВВП у розвинутих державах досягли критичних значень. У багатьох розвинених державах співвідношення видатків на пенсії до ВВП перевищило 10%, що спричинило значні проблеми для економіки. Згідно зі статистичними даними Міжнародної організації праці очікується, що відсоток ВВП, який витрачається на здійснення виплат по державному пенсійному страхуванню у більшості країн світу буде збільшуватися і до 2050 року становитиме близько 15% від загального обсягу ВВП цих держав (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Прогнозний обсяг ВВП, що витрачається на державне пенсійне страхування у різних країнах світу, % [11,24].

З рисунка 3.1 видно, що в Україні спостерігається найвищий рівень фінансування пенсійного страхування у відсотках до ВВП з державних фондів та прогнозується його збільшення. Метою реформування пенсійної системи має бути все-таки не механічне вирівнювання доходів і видатків Пенсійного фонду та оптимізація їхніх розмірів. Справжньою ціллю реформування пенсійної

системи має стати створення умов для забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зростання людського капіталу та інтенсифікація інших складових сталого розвитку країни.

Частково вирішити проблему надмірного навантаження на державне пенсійне страхування можна завдяки розвитку пенсійної системи на засадах багаторівневості. У розвинених країнах завдання пенсійної системи зазвичай розмежовано між її різними рівнями. У багатьох державах приватні видатки на пенсії є порівнюваними з державними видатками на такі цілі [47].

Прикладом успішних реформ може бути Польща. Там нова система пенсій почала працювати 1 січня 1999 року. Традиційні для континентальної Європи принципи встановлених виплат пенсії з податкової частини бюджету були переглянуті. Нова система базувалася на трьох стовпах.

Перший з трьох стовпів – обов'язкові виплати в спеціальний Демографічний резервний фонд, який повністю оплачувався державою. Кошти там поступово накопичувалися, щоб не допустити кризи пенсійної системи у разі масового виходу на пенсію.

Другий стовп – це повністю приватна накопичувальна система. У Польщі встановлено, що 7-8% щомісячних доходів громадянин, який працює, повинен перераховувати в приватні пенсійні фонди. А самі фонди повинні шукати інструменти для дохідних вкладень цих грошей, щоб отримувати прибуток.

Третій стовп – система повністю добровільного накопичення пенсійних виплат. Держава тільки передбачає певні гарантії для таких вкладів і регулює їх максимальну і мінімальну прибутковість. Решту, в тому числі розподіл виплат і їхню форму, визначає сам вкладник [68].

Якщо в Україні пенсії виплачуються Пенсійним фондом, то в Польщі цією справою опікується Заклад соціального страхування (Zakład Ubezpieczeń Społecznych, ZUS). Право отримувати від нього допомогу – лікарняні, декретні виплати, пенсію тощо мають ті, хто сплачує відповідні внески [48].

ZUS (пол. *Zakład Ubezpieczeń Społecznych*) – це управління соціального страхування. Управління соціального страхування є державною організацією яка займається збором внесків на соціальне і медичне страхування громадян, а також видачею допомоги (таких як пенсії, пенсії по інвалідності, допомога по тимчасовій непрацездатності або по вагітності та пологах) в розмірі та на умовах, встановлених в загальноприйнятих положеннях [46].

Право отримувати пенсію за віком має той, хто робив щомісячні відрахування в ZUS (*składka emerytalna*) і досяг пенсійного віку. З 1 жовтня 2017 р. пенсійний вік у Польщі був знижений і на сьогоднішній день становить 60 років – для жінок і 65 років – для чоловіків [45].

Вимоги до отримання пенсії з солідарного рівня прості: особа повинна мати 20-річний страховий стаж (для жінок) і 25-річний (для чоловіків), протягом якого вона відраховувала до пенсійного Фонду внесок, розміром у 19,5% від своєї заробітної плати (половину цієї суми сплачує роботодавець). 1/3 пенсійного внеску автоматично надходить до II рівня пенсійного страхування, де ці кошти інвестуються Відкритим пенсійним фондом в акції товариств (60%), у гарантійні облігації різних фірм (20%), закордонні інвестиції (5%) та ін. III рівень системи пенсійного страхування передбачає добровільне страхування людини в Інвестиційному фонді, Страховому товаристві або Пенсійній програмі працівників [49].

Мінімальна польська пенсія, яку забезпечує держава, складає 273 долари США. В Україні мінімальна пенсія наразі складає 52 долари США, а після проведення пенсійної реформи сягне «аж» 55. Український Уряд не має коштів на забезпечення вагомого підвищення та не має політичної волі на впровадження реальних реформ і накопичувального рівня пенсійного страхування (що на II рівні передбачає обов'язкове відрахування коштів до накопичувального фонду, а на III рівні – добровільні накопичення) [53].

В Україні після впровадження пенсійної реформи для отримання мінімальної пенсії вже з 2028 року людина повинна мати 35-річний страховий стаж, протягом якого вона робила відрахування ЄСВ (єдиного соціального

внеску) розміром 22% (сплачує роботодавець). Немає жодних альтернатив підвищити свою пенсію, окрім як працювати понаднормово, вище межі встановленого обов'язкового страхового стажу. Але за нових українських стандартів, запропонованих в рамках так званої реформи, не кожна людина зможе напрацювати навіть необхідний страховий стаж. Особливо це стосується осіб, що мали трудову біографію у 90-х роках, коли влаштуватись на роботу офіційно було здебільшого неможливо.

Фактично українська пенсійна реформа підвищує пенсійний вік. Для того, щоб зараз піти на пенсію в 60 років, треба буде мати страховий стаж 25 років, в 63 – від 15 до 25 років, за наявності 15 років страхового стажу, людина зможе піти на пенсію після 65 років. Щорічно вимоги зростатимуть, і вже у 2028 році вихід на пенсію у 60 буде можливий тільки для жінок з 30-річним стажем і чоловіків з 35-річним стажем.

Тим часом з 1 жовтня 2017 року в Польщі набув чинності Закон із прямо протилежною дією, спрямований на зниження пенсійного віку з 67 до 65 років. Ці цифри вищі за українські, але: поляки знижують пенсійний вік, в той час, як тривалість їх життя зростає (середня тривалість життя у Польщі – 77 років, зокрема тому, що після досягнення 75 років людям доступна безкоштовна медицина). Українцям підвищують пенсійний вік в той час, як тривалість їх життя скорочується.

Реальна реформа забезпечує довгострокові позитивні наслідки, як для держави, так і для громадян. Це видно з польського прикладу. Українські ж урядові реформатори, на жаль, не мають довгострокових розрахунків, інакше вони б змогли спрогнозувати конфлікт поколінь, до якого призведуть їх дії [53].

Відмінності від української системи пенсійного забезпечення:

Пенсійні програми для працівників в Україні не передбачають колективної участі в пенсійних програмах страхових компаній, і в Україні страхові компанії займаються лише страхуванням пожиттєвої пенсії, а не страхуванням життя, як у Польщі.

В Україні кошти працівника не можуть бути вилучені з недержавного пенсійного фонду до настання пенсійних підстав, а в Польщі ці кошти можуть бути передані за згодою працівника до інвестиційного фонду [27].

Якщо інтегрувати заходи, яких широко застосували європейські країни в частині покращення своїх пенсійних систем із метою подолання фінансових та демографічних проблем, то можна стверджувати, що ними були здійснені такі кроки: 1) збільшення вікової межі виходу працівників на пенсію (що призводить до зростання страхового стажу); 2) зміна порядку індексації пенсійних виплат; 3) зміна фінансового коефіцієнта, або коефіцієнта заміщення доходів; 4) збільшення величини страхових внесків шляхом перерозподілу виплат з боку працедавців та працівників (саме в бік домінування участі в цьому останніх); 5) стимулювання вищої зайнятості; 6) розвиток додаткових накопичувальних програм та схем індивідуального пенсійного страхування (зі створенням індивідуальних страхових рахунків).

Перші п'ять заходів потрібно віднести до складових раціоналізації програм пенсійного забезпечення, а останній – шостий – до програм їх реформування.

Реформування механізму функціонування соціальних фондів держави доцільно здійснювати на основі:

- чіткого визначення джерел і розмірів фінансування за різними видами соціального страхування;
- централізації та впорядкування збирання страхових внесків;
- удосконалення методів контролю та підвищення ролі соціальних партнерів в управлінні соціальним страхуванням;
- збереження державних соціальних гарантій;
- створення економічних передумов зростання заробітної плати як найважливішого фактора розвитку соціального страхування [32, с. 47].

Невідкладними першочерговими завданнями реформування пенсійного забезпечення є:

- 1) забезпечення своєчасності виплати пенсій;

2) введення персоніфікованого обліку зборів (внесків) на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування з максимальним використанням для цього можливостей банківської системи та інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів;

3) законодавче встановлення розмірів пенсій залежно від тривалості трудового (страхового) стажу та розміру заробітної плати (доходу), з якого сплачувалися страхові внески;

4) підготовка законопроекту про диференціацію розміру пенсії, що виплачується із солідарної системи пенсійного забезпечення, у разі продовження роботи після виходу на пенсію;

5) створення стимулів для продовження працездатного віку з метою зменшення демографічного навантаження на фінансову основу пенсійного забезпечення;

6) сприяння легалізації доходів і скороченню неформальної зайнятості населення;

7) розподіл соціального захисту малозабезпечених верств населення і пенсійного забезпечення на основі розмежування джерел фінансування;

8) перегляд законодавства в частині впорядкування надання пільг окремим категоріям громадян щодо пенсійного забезпечення;

9) запровадження добровільного недержавного пенсійного страхування як додаткового пенсійного забезпечення;

10) вдосконалення організаційної структури Пенсійного фонду України і зменшення адміністративних витрат, пов'язаних з виплатою пенсій, шляхом запровадження більш ефективних та економічних форм доставки пенсій [9].

Для покращення пенсійного забезпечення в Україні доцільно:

– продовжувати роботу із вдосконалення пенсійного законодавства, особливо в частині впровадження нагромаджувального рівня пенсійного страхування;

– зменшити кількість пільг, створюючи окремі пенсійні програми для

працівників шкідливих професій. Потрібно стимулювати працедавців покращувати умови праці для запобігання втрати здоров'я та продовження тривалості активного періоду життя працівників, ніж давати змогу виходу на пенсію раніше встановленого віку;

– вдосконалити механізм індексації пенсій з метою підтримки купівельної спроможності доходів та запобігання бідності пенсіонерів;

– скасувати мінімальні гарантовані пенсії, що стимулюватиме громадян відмовлятися від нелегальних зарплат;

– заборонити раптове збільшення обсягу пенсій у час передвиборчої кампанії.

Генеральним курсом пенсійної реформи слід вважати посилення її страхових засад – солідарності, платності та еквівалентності відшкодування, а також підвищення соціальної справедливості, валоризації та фінансової ефективності. Це дасть змогу забезпечити соціальну справедливість щодо різних категорій пенсіонерів, ліквідувати дисбаланси діючої системи, підвищити загальний рівень пенсій, забезпечити їх більш чітку залежність від реального внеску до Пенсійного фонду упродовж усього страхового періоду. В цьому контексті видається важливим поступове підвищення мінімальної тривалості страхового стажу із сучасних 15 до 35 років [31].

Основними цілями реформування мають стати:

- консолідація усіх не властивих ПФУ виплат (доплата до мінімальної пенсії, вже призначені пенсії за вислугу років, доплати інвалідам, доплати за списками № 1 і № 2 у випадках, якщо підприємства з різних причин не можуть їх здійснювати тощо) та їх фінансування за рахунок бюджету;

- перехід до розрахунку розміру пенсій та отримання прав на її призначення на основі страхового стажу;

- відміна оподаткування пенсій працюючих пенсіонерів;

- скасування обмежень розміру виплачених пенсій працюючим пенсіонерам;

- скасування спеціальних пенсій та пенсій за вислугу років, крім військовослужбовців;
- запровадження накопичувальних професійних пенсій для осіб, молодших за 35 років;
- регулярна валоризація пенсій (осучаснення, грошова оцінка пенсійних прав) на основі прив'язки до середньої зарплати;
- запровадження перехідного періоду, протягом якого за громадян, у яких на дату набрання законом чинності нестача трудового стажу не перевищує 60 місяців, дофінансування здійснюється за рахунок бюджету на безповоротній основі;
- поступове підвищення вимог щодо розміру страхового стажу із сучасних 15 до 35 років, узгоджене з результатами детінізації заробітної плати та інших доходів, що слугують базою ЄСВ;
- поступове удосконалення нестрахових складових пенсійної системи, пов'язаних із підтримкою мінімальної пенсії у кризових випадках, розвиток бюджетних пенсійних програм підтримки вразливих категорій населення, а також тих осіб, чії об'єктивні можливості щодо отримання доходу не досягають мінімального рівня участі у здійсненні ЄСВ;
- подальше удосконалення зв'язку між ризиками у сфері безпеки праці та пенсійних пільг та особливих режимів виходу на пенсію із одночасним посиленням заходів з охорони праці [1].

Основні напрями реформування пенсійного забезпечення:

- забезпечення солідарної участі роботодавця і працівника у формуванні коштів, передбачених на пенсійне забезпечення, підвищення заінтересованості працівників у зборі та акумулюванні цих коштів, створення механізмів громадського контролю за їх використанням;
- поетапне зняття обмежень на визначений законодавством максимальний розмір виплачуваних пенсій, встановлення прямої залежності розміру пенсії від трудового вкладу працівника;

- створення нормативно-правової бази реформування системи пенсійного забезпечення;
- впорядкування пенсійних пілг працівників у зв'язку з умовами їх праці шляхом поступового перенесення фінансування цих пілг на роботодавця та створення професійних пенсійних систем. При цьому держава гарантуватиме збереження набутих пенсійних прав та надання права дострокового виходу на пенсію працівникам, зайнятим на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, що не можуть бути усунуті при сучасному технічному рівні виробництва та організації праці.

Правове забезпечення реформування пенсійної системи здійснюватиметься шляхом внесення змін і доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів і прийняття актів законодавства про обов'язкове державне пенсійне страхування та про недержавні пенсійні фонди [9].

Серед заходів з удосконалення пенсійної системи України варто звернути увагу і на необхідність формування надійного недержавного пенсійного забезпечення. Щодо третього рівня пенсійної системи слід зазначити, що відповідно до ст. 3 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», цей вид пенсійного забезпечення здійснюється: пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів; страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії і т.п.; банківськими установами відповідно до цього Закону та законодавства про банківську діяльність шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків [7].

Як альтернативу, можна запропонувати поступовий перехід до недержавного пенсійного страхування з вільним вибором страховика [29].

У контексті майбутнього розвитку системи соціальних прав, меж їх поширення загалом і соціального забезпечення зокрема можна дійти однозначного висновку, що Україна перебуває під впливом сучасних загальносвітових тенденцій. Базові соціальні права вже не просто закріплені у конституціях країн світу, а й стали звичними у масовій свідомості громадян. У

XX ст. було також закладено високі стандарти соціального захисту, яких Україна тільки намагається досягти. У XXI ст. виникають нові виклики, основними серед яких є економічні кризи, глобалізація, старіння населення, безробіття, міграція, війни, біженці, внутрішньо переміщені особи та ін. Завданням України є утримання соціальних стандартів та підвищення їх до стандартів Європейського Союзу та Міжнародної організації праці.

Крім того, майбутні отримувачі соціального захисту повинні усвідомлювати той факт, що наявність та розмір соціальних виплат залежать від їхньої активної трудової діяльності, та участі в соціальному страхуванні. В основу нового підходу до розбудови соціальної держави, має бути передусім покладено принцип особистої відповідальності громадян. Кожен повинен робити все можливе для підтримки свого життєвого рівня і зараз, і в майбутньому. Саме впровадження до трудового та соціально-забезпечувального законодавства принципу особистої відповідальності за своє матеріальне забезпечення у старості та на випадок втрати працездатності, буде визначальним при формуванні нової парадигми країни соціального добробуту. Держава за таких умов перетворюється із забезпечувача соціального захисту на його гаранта, регулятора й організатора ефективного функціонування соціального захисту громадян [66].

Висновки до розділу 3

Загалом існуюча пенсійна система не забезпечує пенсіонерів необхідним обсягом доходу для прийняттого рівня життєдіяльності. Важливим залишається вдосконалення функціонування пенсійного забезпечення в Україні, адже її ефективна діяльність є передумовою підвищення рівня соціального захисту у державі. Підвищення пенсійного віку за умов старіння населення лише тимчасово забезпечує обмеження зростання кількості пенсіонерів, і навіть у середньостроковій перспективі не здатне вирішити проблеми дефіциту бюджету Пенсійного фонду України. Запропоновані урядом напрями реформування в кризових умовах не визначають реальних економічних важелів впливу на

збільшення надходжень до пенсійної системи України, вони є скоріше інструментами подолання дефіциту коштів, ніж виваженими складовими реформування системи пенсійного забезпечення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Аналіз наукового дискурсу про пенсійне забезпечення дозволяє стверджувати, що найбільш виваженим визначенням пенсійного забезпечення є таке: державна система правових, організаційно-адміністративних та економічних заходів щодо захисту громадян унаслідок настання старості, інвалідності або втрати годувальника. У наукових студіях аналіз системи пенсійного забезпечення може здійснюється переважно. У юриспруденції плані пенсійне забезпечення аналізується у контексті висвітлення модернізації законодавства, яке регулює правовідносини, пов'язані із утриманням непрацездатних громадян. Правові норми пенсійного забезпечення одночасно є частиною трудового законодавства, що віддзеркалює тісний зв'язок пенсійного забезпечення, і в першу чергу пенсій, із працею. У соціальному сенсі – як сукупність видів і форм утримання суспільством і за рахунок суспільства непрацездатних через вік або у зв'язку зі станом здоров'я, що перешкоджає виконанню оплачуваної роботи. Науковці-економісти аналізують пенсійне забезпечення через призму аналізу частина національного доходу, що використовується на споживання в цілях утримання непрацездатних. Науковцями визначено низку принципів, дотримання слугує збереженню соціальної стабільності у державі, розвитку трудового потенціалу, а також зміцненню стійкості країни у випадку посилення зовнішньополітичних загроз. Дослідники відзначають, що дотримання таких принципів актуальне і в Україні з огляду на порівняне велике розшарування прибутків населення і залежність переважної більшості громадян від рівня пенсійного забезпечення.

2. Сучасна система пенсійного забезпечення в Україні являє собою трирівневу систему. Солідарна система («перший рівень») базується на засадах субсидування і солідарності. В цій системі призначається пенсія за віком, пенсія по інвалідності та пенсія у зв'язку з втратою годувальника. Всі виплати, у межах цієї системи здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду. Саме на оплату цих пенсій йде частина єдиного внеску, який нараховується на заробітну плату

та сплачується за рахунок роботодавця. Накопичувальна система («другий рівень») передбачає накопичення коштів застрахованих осіб у державному Накопичувальному фонді (або у відповідних недержавних пенсійних фондах). Учасники цієї системи зможуть отримати довічну пенсію або одноразову виплату. Згідно пенсійної реформи, саме цей рівень пенсійного страхування має функціонувати з 1 січня 2019 року. Система недержавного пенсійного забезпечення («третій рівень»), на відміну від попередніх двох рівнів, є добровільною. Її основу складають недержавні пенсійні фонди. Якщо особа бажає отримувати додаткові виплати до пенсійних виплат, отримуваних у межах інших двох систем, вона може обрати недержавний пенсійний фонд (або навіть декілька) та здійснювати внески туди. Здійснювати відповідні виплати на користь особи у пенсійний фонд може також її роботодавець (або профспілка). Такі рівні пенсійної системи мають бути скорочені за рахунок її модернізації. Запровадження накопичувальної системи має спростити процедуру нарахування внесків громадянина та, теоретично, також спростити виплату пенсій. Однак на шляху до цього існує ряд перешкод. Зокрема основними факторами незадовільного функціонування пенсійної системи залишається складна демографічна ситуація та негативні перспективи її розвитку, а також макроекономічні показники розвитку економіки держави. Поглиблення інфляційних процесів, поширення безробіття та масштабна зовнішня трудова міграція сприяють скороченню обсягів сплати єдиного соціального внеску. Негативний вплив на темпи та характер реалізації пенсійної реформи також справляє «тіньова» економіка, яка за деякими даними сягає 50 %.

3. На сучасний момент нормативно-правове регулювання соціально-правових відносин, пов'язаних із модернізацією системи пенсійного забезпечення, здійснюється Законами України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне страхування», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» тощо. В Україні було запроваджено систему, за якої із працівників

утримують внески до Пенсійного фонду України, роботодавці сплачують єдиний внесок, який розподіляється відповідно до закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 р. № 3668 – VI між фондами соціального страхування. Процес акумуляції: ПФУ як центральний орган влади, уповноважений державою інститут здійснює розподіл єдиного внеску, розрахунок та призначення пенсій. Процес розподілу коштів: внески, які надійшли на рахунок ПФУ, виплачуються пенсіонерам у вигляді пенсії у розмірі, передбаченому законом. Але в сучасних умовах запроваджена раніше система, орієнтована на солідарну систему пенсійного забезпечення, за об'єктивних обставин має поступитися накопичувальній. Збереження кількарівневої системи пенсійного забезпечення в Україні відображає труднощі на шляху реформування пенсійної системи.

4. Враховуючи наявні проблеми, пенсійне забезпечення в Україні потребує значного удосконалення. Для покращення пенсійного забезпечення в Україні доцільно:

- продовжувати роботу із вдосконалення пенсійного законодавства, особливо в частині впровадження нагромаджувального рівня пенсійного страхування;

- зменшити кількість пілг, створюючи окремі пенсійні програми для працівників шкідливих професій. Потрібно стимулювати працевлаштування покращувати умови праці для запобігання втрати здоров'я та продовження тривалості активного періоду життя працівників, ніж давати змогу виходу на пенсію раніше встановленого віку;

- вдосконалити механізм індексації пенсій з метою підтримки купівельної спроможності доходів та запобігання бідності пенсіонерів;

- скасувати мінімальні гарантовані пенсії, що стимулюватиме громадян відмовлятися від нелегальних зарплат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03.10.2017 № 2148-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19>
4. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 №1058-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
6. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 №3668-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>
7. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page3>
8. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95 – ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>
9. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: Указ Президента України від 13.04.1998 №291/98 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/291/98>
10. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 року

№1788-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

11. База даних Міжнародної організації праці Social Security Programs Throughout the World (SSPTW) [Електронний ресурс] – Режим доступу :
http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update

12. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди, статистика, перспективи / А. Бахмач // Вісн. Пенс. фонду України. – 2008. – №9 (75). – С. 14-16.

13. Бисмарк О. Мысли и воспоминания: [в трех томах; том 3] / О. Бисмарк. – Издательство: «ОГИЗ». – 1941. – 211 с.

14. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки [Електронний ресурс] – Режим доступу :
http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf

15. Бровенко М. О. Проблеми та перспективи розвитку системи соціального страхування в Україні // Фінанси, 2009. – С. 56.

16. Буряченко О.Є. Пенсійна система в Україні: історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення [Електронний ресурс] – Режим доступу :
http://www.oridu.odessa.ua/8/4/doc/dis_BUR.pdf

17. Буряченко О. Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі / О. Є. Буряченко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 2. – С. 90-97.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

19. Ветухова І.Я., Яковлева Г.О., Ярошенко О.М. Пенсійне забезпечення /навч. посібник/ ; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 230 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2013/Pr_0025.pdf

20. Войтюк О. Трудова міграція українців за кордон і роль міграційного капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://ukrslovo.org.ua/ukrayina/suspilstvo/trudova-migratsiyaukrayintsiv-za-kordon-i->

rol-migratsijnogo-kapitalu.html.

21. Волгин Н. А. Социальная политика: учебник / Н. А. Волгин. - 2-е изд., стереотип. – М. : Экзамен, 2004. - 736 с.

22. Данілова О. Міграційні процеси як джерело розвитку банківської системи / О. Данілова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/danilova-om-migratsiyni-protsesi-yakdzherelo-rozvitku-bankivskoyi-sistemi>.

23. Даценко В. В. Роль пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення / В. В. Даценко // Наукові праці НДІ. – 2002. – №3. – С. 97–104.

24. Державний комітет статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.show.gov.ua>

25. Дідковська Т.О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку / Т.О. Дідковська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 253–257

26. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : наук.-практ. комент. / [Б. О. Зайчук, О. Б. Зарудний, С. Б. Березіна і ін.]. - К. : АВТ, 2005. - 1024 с.

27. Запозичуємо досвід в пенсійних системах західних країн [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://pensia.ua/ua/gazeta/articles/item/1562-zapozychuiemo-dosvid-v-pensiinykh-systemakh-zakhidnykh-krain>

28. Звіт Пенсійного фонду України за 2017 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2018/03/Zvit-pro-robotu-Pensijnoho-fondu-Ukrainy-u-2017-roci.pdf>

29. Зимовська Л. Деякі аспекти реформування системи пенсійного забезпечення в Україні / Л. Зимовська // Вісник КНТЕУ. – 2011. – №2 – С.59–65.

30. Інформація щодо очікуваних змін чисельності пенсіонерів у довгостроковій перспективі // Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/mlsp.gov.ua>.

31. Кириченко А. «Реформування системи пенсійного забезпечення» / А. Кириченко // Управління та адміністрування: зб. наук. ст. студ. У 66 заоч. форми навч. / відп. ред. Н.Л. Новікова – Ч. 1. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – с. 230-236.
32. Ковальчук О. Порядні люди борги віддають сповна // Вісник Пенсійного фонду України. – 2009. – № 9. – с. 47
33. Конопліна Ю. С. Соціальне страхування. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 224 с.
34. Кравченко С.С. Детінізація заробітної плати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/author-column/detinizatsiyazarobitnoi-plati.htm>
35. Кукурудз О.М. Напрями реформування пенсійної системи України // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (21- 23 травня). – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2009. – С. 127-129.
36. Лібанова Е.М. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації [колективна монографія] / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – 2010. – 270 с.
37. Надходження збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/35901-nadhodzhennya-zboru-na-obov-yazkove-derzhavne-pensijne-strahuvannya-z-okremykh-vydiv-gospodarskyh-operatsij-za-2016-rik/>
38. Надходження збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/34422-nadhodzhennya-zboru-na-obov-yazkove-derzhavne-pensijne-strahuvannya-z-okremykh-vydiv-gospodarskyh-operatsij-za-2017-rik/>
39. Надходження збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій за 9 місяців 2018 року [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/240600-nadhodzhennya-zboru-na-obov-yazkove-derzhavne-pensijne-strahuvannya-z-okremyh-vydiv-gospodarskyh-operatsij-za-9-misyatsiv-2018-roku/>

40. Навчальні матеріали онлайн. Державне соціальне страхування та напрями його реформування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/10611207/finansi/derzhavne_sotsialne_strahuvannya_naprya_mi_yogo_reformuvannya

41. Навчальні матеріали онлайн. Державні фонди в Україні, види, розміри та методика нарахування внесків до них [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/12380607/finansi/derzhavni_fondi_ukrayini_vidi_rozmiri_metodika_narahuvannya_vneskiv_nih

42. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія). Загальнодержавні фонди цільового призначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/234/54/1/2/#24334>

43. Офіційний сайт національна комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-npz.html>

44. Пенсійна реформа: ризики нового етапу [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Урядовий кур'єр від 20.01.03 р. – Режим доступу : <http://www.semynozhenko.net/documents/213/>

45. Пенсійна система в Польщі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.amadej.com.ua/ua/poleznaja-informacia/pensionnaja-sistema-v-polshe>

46. Пенсія в Польщі, податки, пенсійний вік, середній розмір пенсії. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ostarbeiter.vn.ua/emerytura.html>

47. Петрушка О. В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні – С. 19-27. [Електронний ресурс] – Режим доступу : file:///C:/Users/user163/Downloads/Nie_2015_1_5.pdf

48. Польська пенсія для українців [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.yavp.pl/uk/zhittya-v-polshchi/polska-pensiia-dlia-ukraintsiv-12978.html>

49. Польський досвід реформування пенсійної системи [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://uainfo.org/blognews/1507552212-polskiy-dosvid-reformuvannya-pensiynoi-sistemi.html>
50. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : [монографія] / за заг. ред. С. Онишко. – Ірпінь, 2016.
51. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. Б. Ріппа. – К., 2007. – 19 с.
52. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та інш. ; за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. – Тернопіль : ТНЄУ, 2013. – 350 с.
53. Семенуха Р. Реформування пенсійної системи: польський досвід. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://censor.net.ua/b1106491>
54. Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – [Веб-сайт]. – Українські фонди. – Режим доступу: <http://www.ukrfunds.com.ua/ua/non-governmental-pension-provision/system/>
55. Слюсарчук О. П. Актуальні проблеми подальшого реформування системи пенсійного забезпечення в Україні – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу - <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/2/07.pdf>
56. Соловьев А.К. Финансовая система обязательного пенсионного страхования в России / А.К. Соловьев. – М.: Финансы и статистика, 2014. - 480 с.
57. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / [укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. - 789 с.
58. Тенденції тіньової економіки [Електронний ресурс]. – [Веб-сайт]. – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=Tendantsii>
59. Урядовий проект пенсійної реформи. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249987472>

60. Фещук В. В. Правове регулювання пенсійного страхування в Україні: шляхи вдосконалення / В. В. Фещук // Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії : матеріали наук.-практ. конф. – К. : КНУВС, 2008. – 212 с.

61. Цигилик І.І. Проблеми розвитку пенсійної системи України // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – №6. – С. 8-13.

62. Чугунов І.Я., Насібова О.В. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення // Вісник КНТЕУ. – 2016. – №1. – С. 80-97.

63. Чугунов І.Я., Насібова О.В. «Фінанси пенсійного забезпечення» : монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 248 с.

64. Шевчук Н. В. Інноваційні підходи до вирішення проблем пенсійного забезпечення населення в Україні / Н. В. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 4. – С. 329-336

65. Шпильовий С.Є. Проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні та шляхи її вдосконалення / С.Є. Шпильовий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – №31. – С. 52

66. Шумило М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. За матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : ftp://ftp.nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Visnyk_NANU/downloads/2017/PDF%20Visn_2-2017/Visn_2-2017+13_Shumilo.pdf

67. Юрій С. І. Соціальне страхування : підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. – К. : Кондор, 2006. – 464 с.

68. Як Польща створила ефективну пенсійну систему [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://ua.korrespondent.net/world/3479957-korespondent-yak-polscha-stvoryla-efektyvnu-pensiinu-systemu>

69. Sir William Beveridge. Social Insurance and Allied Services

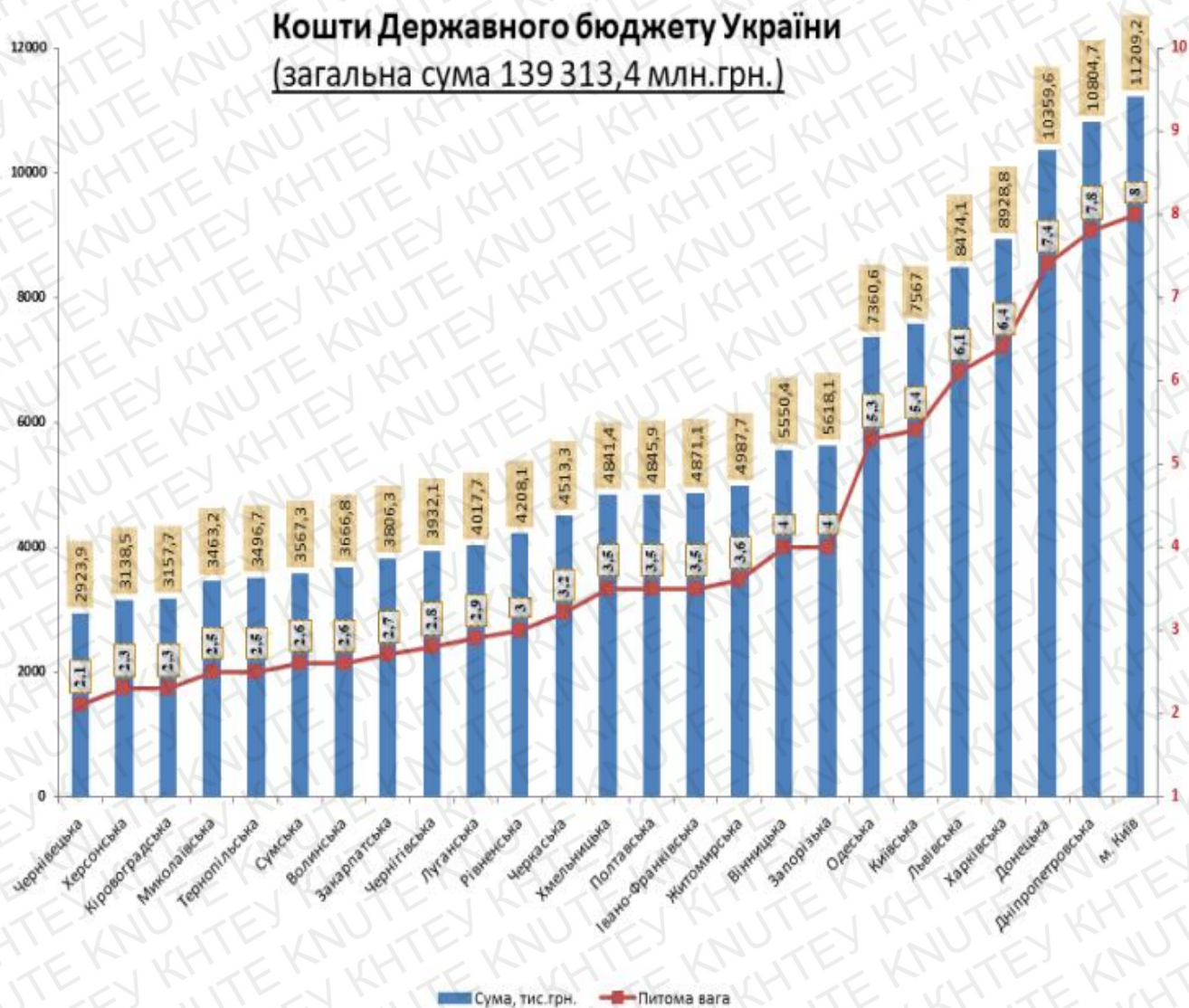
[Электронный ресурс] – Режим доступа :

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2560775/pdf/10916922.pdf>

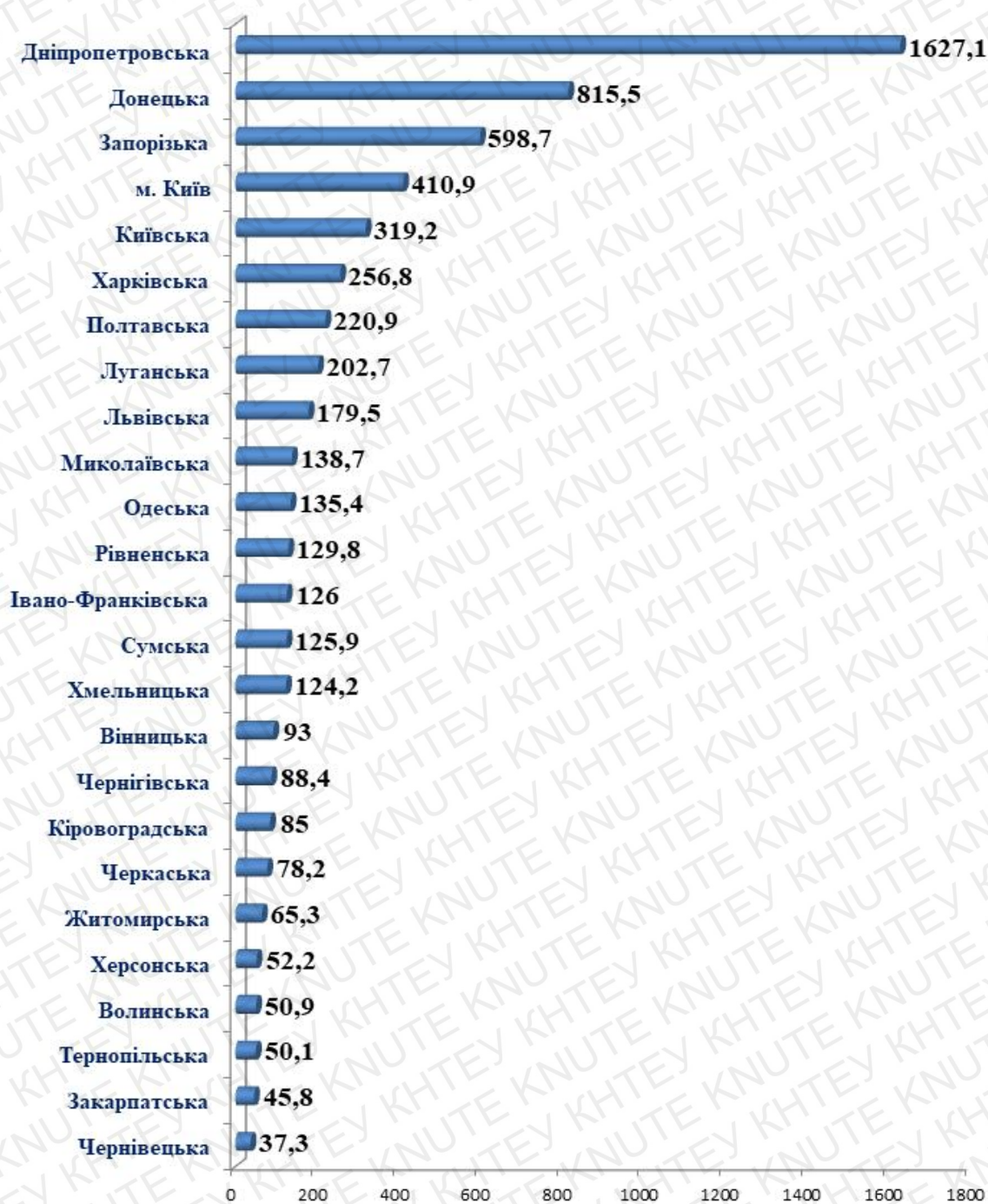
ДОДАТКИ

Додаток А

Кошти Державного бюджету України (загальна сума 139 313,4 млн.грн.)

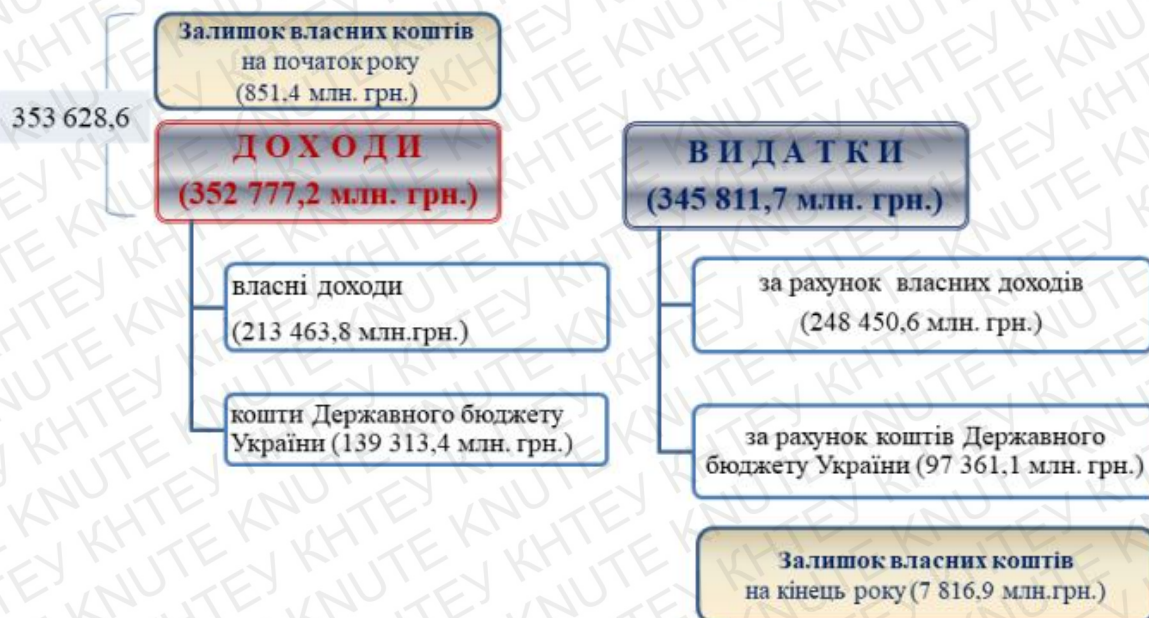
Додаток Б

**Усього власних доходів
з урахуванням залишку, млн.грн.**

Додаток В

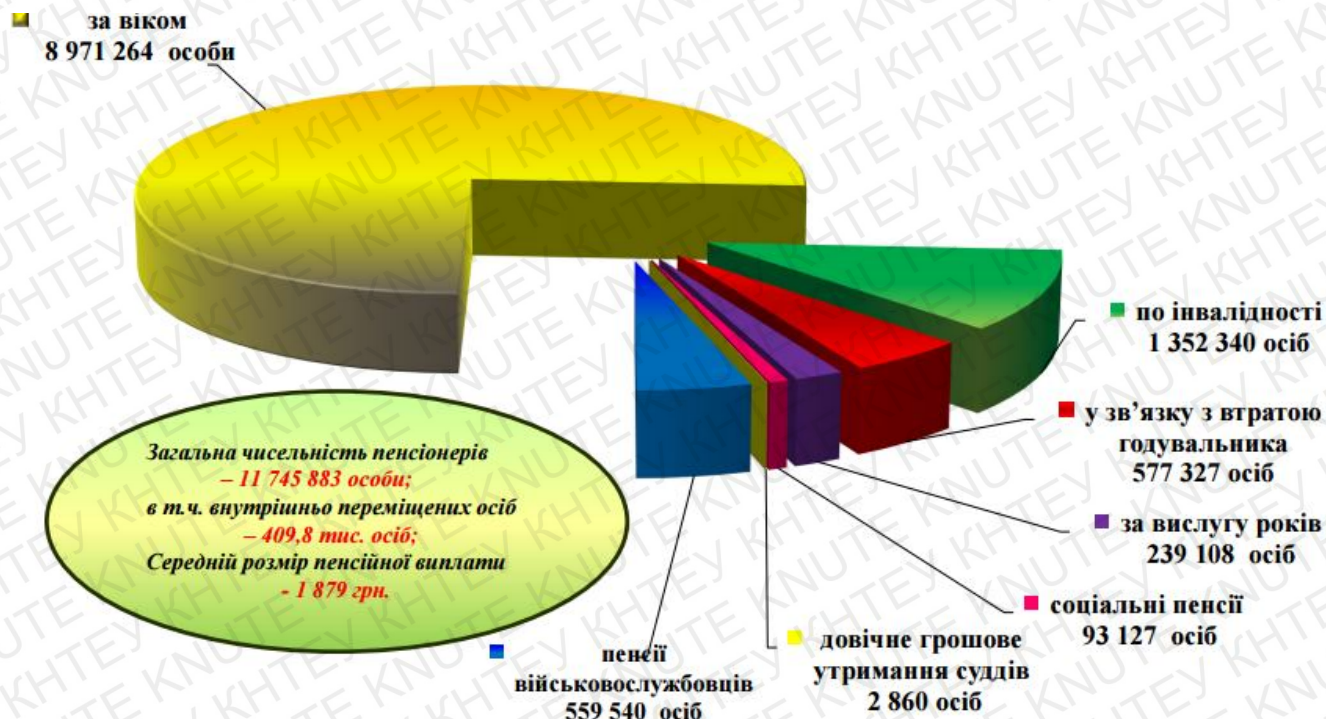
Бюджет Пенсійного фонду України на 2018 рік

Додаток Г

**Чисельність та структура одержувачів пенсійних виплат станом на
01.05.2017
року**

Додаток Д

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 30.06.2016	Станом на 30.06.2017	Станом на 30.06.2018	Темпи приросту, %	
				станом на 30.06.2017/ станом на 30.06.2016	станом на 30.06.2018/ станом на 30.06.2017
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	60,7	66,5	63,7	9,6%	-4,2%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	831,2	838,0	846,2	0,8%	1,0%
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 000,3	2 248,7	2 536,7	12,4%	12,8%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1 847,8	1 945,6	1 937,7	5,3%	-0,4%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	83,0	110,0	143,6	32,5%	30,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1 763,9	1 834,6	1 793,4	4,0%	-2,2%
Пенсійні виплати, млн. грн.	580,2	685,2	753,4	18,1%	10,0%
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	79,7	83,2	80,2	4,4%	-3,6%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	917,6	1 227,3	1 536,7	33,8%	25,2%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	698,0	956,4	1240,0	37,0%	29,7%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	219,6	270,9	296,8	23,4%	9,6%

Додаток Е

Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 30.06.2017/ станом на 30.06.2016, (%)	Приріст станом на 30.06.2018/ станом на 30.06.2017, (%)
		30.06.2016	30.06.2017	30.06.2018		
Кількість вкладників юридичних осіб	тис. осіб	2,3	2,3	1,8	0,0	-21,7
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	52,4	57,5	55,6	9,7	-3,3
Загальна кількість вкладників	тис. осіб	54,7	59,8	57,4	9,3	-4,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами	тис. шт.	7,4	7,4	6,9	0,0	-6,8
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами-підприємцями	тис. шт.	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	53,2	59,0	56,7	10,9	-3,9
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів	тис. шт	60,7	66,5	63,7	9,6	-4,2

Додаток Ж

Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників у 2016 – 2018 рр.

